

*Kniha vychází s podporou Grantové agentury České republiky v rámci projektu
Filosofické a náboženské myšlení judaismu, číslo 401/08/0426, řešeného
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.*

JEHUDA HA-LEVI
**KNIHA ARGUMENTŮ A DŮKAZŮ VE PROSPĚCH
OPOVRHOVANÉHO NÁBOŽENSTVÍ**
(KNIHA CHAZARŮ), ZNÁMÁ JAKO KUZARI
Přeložili a úvodní studii opatřili Daniel Boušek a Dita Rukriglová

Academia
Praha 2013

Arabský originál *Kuzari* byl záhy zapomenut, neboť židovští čtenáři po staletí užívali většinou hebrejský překlad „otce překladatelů“ (*avi ha-ma'atikim*) Jehudy ibn Tibona (kol. 1120 až 1190), jenž mu dal titul *Sefer ha-Kuzari* (vznikl v druhé polovině šedesátých let 12. století v Lunel), nebo dnes již jen fragmentárně dochovaný hebrejský překlad Jehudy ben Jišḥaḳ Ḳardinala.¹¹³ Ibn Tibonův překlad byl poprvé vytištěn roku 1506 v italském městě Fano v dílně hebrejského tiskaře Geršoma Soncina a do konce 16. století následovala další dvě vydání (1547, 1594).¹¹⁴ Z Ibn Tibonova překladu vycházejí nejen všechny dochované komentáře ke *Kuzari*, ale rovněž překlady do cizích jazyků,¹¹⁵ s výjimkou většiny moderních překladů, které vznikly po uveřejnění první judeoarabské edice.¹¹⁶ Ibn Tibonův překlad však díky své doslovnosti a variantním čtením zůstává pro překladatele nezbytnou pomůckou.

Kniha argumentů a důkazů ve prospěch opovrhovaného náboženství

Sepsal rabi Jehuda ha-Levi

¹¹³ קרדנאל, קרדנאל, קרדנאל או גרדנאל. Italský rabi Jehuda Moscato (z. 1594) ve vůbec prvním komentáři ke *Kuzari*, zvaném *Ḳol Jehuda*, který byl poté tištěn spolu s textem *Sefer Kuzari*, označuje Ḳardinalův překlad za starší než překlad Tibonův. Týž názor zastává ve své studii také Isaiah Sonne, „Ein Beitrag zur verschollenen Kuzariübersetzung des Jehuda ben Cardinal“, *MGWJ* 72 (1928), s. 66–70. Jehuda Even Šmu'el tuto hypotézu zpochybňuje. *Sefer Kuzari le-rabi Jehuda ha-Levi*, s. 48, pozn. 2.

¹¹⁴ Shear, *The Kuzari and the Shaping of Jewish Identity, 1167–1900*, s. 43–52. Od roku 1506 do roku 2007 bylo vydáno padesát devět edic. Tamtéž, s. 320–322.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 322–323. Všechny dochované překlady do latiny, španělštiny, ladinina, jidiš, němčiny, angličtiny, francouzštiny, holandštiny, italštiny a ruštiny vyjmenovává opět Adam Shear, tamtéž.

¹¹⁶ Arabský originál spolu s Ibn Tibonovým hebrejským překladem publikoval poprvé Hartwig Hirschfeld, *Das Buch Al-Chazari des Abū-l-Ḥasan Jehuda Hallevi im arabischen Urtext sowie in der hebräischen Übersetzung des Jehuda Ibn Tibbon*, Leipzig: Otto Schultze, 1887. Početné emendace Hirschfeldovy edice předložil v kritice překladu Ignaz Goldziher v *ZDMG* 41 (1887), s. 691–707. Na Goldziherovu emendační práci navázal a obohatil ji David Z. Baneth ve studii „Le-nusah ha-'aravi šel ha-Kuzari“ („Remarks on the Arabic Text of the Kuzari“), in: Samuel Löwinger – Alexander Scheiber – Joseph Somogyi (eds.), *Ignace Goldziher Memorial Volume*, sv. 2, Jerusalem: Rubin Mass, 1958, s. 101–118 (hebrejská část).

Pojednání první

1. Když jsem byl dotázán, zda vím o nějakém argumentu proti našim odpůrcům z řad filosofů a stoupců jiných náboženství, jakož i rozkolníků odchylujících se od většiny [Izraele], vzpomněl jsem si, že jsem kdysi slyšel argumenty jednoho učence, jenž pobýval u krále Chazarů, když [asi před čtyřmi sty lety]¹ konvertoval k náboženství Židů, jak dosvědčují svědectví zmíněná v *Knize dějin*:²

Králi se opakovaně zdálo, jako by k němu promlouval anděl těmito slovy: „Tvůj úmysl je Bohu libý, nikoli však tvé činy.“ Král však přitom přepečlivě dodržoval příkázání náboženství Chazarů, dokonce do té míry, že sám vykonával chrámovou a obětní službu s upřímným a čistým úmyslem. I když se sebeusilovněji snažil Bohu sloužit, anděl k němu v noci vždy znovu přicházel se slovy: „Tvůj úmysl je Bohu libý, nikoli však tvé činy.“ To jej podnítilo ke studiu různých náboženství a sekt, až nakonec on i velký počet Chazarů konvertovali k judaismu. Některé argumenty toho učence se mi zdály přesvědčivé a shodné s mou vírou, a proto se mi zdálo vhodné tento rozhovor zapsat tak, jak proběhl, aby se *prozíraví poučili* (Da 12,10).

Vypráví se, že když si král Chazarů ve snu uvědomil, že jeho úmysl je na rozdíl od jeho činů Bohu libý a že mu ve spánku Bůh přikázal hledat takové konání, jež by Mu bylo libé, zeptal se jednoho filosofa na jeho víru.

Filosof mu řekl: U Boha není ani naplnění touhy, ani nenávist, protože On, Vyvýšený, je povznesen nad všechno chtění a tužby. Veškerá touha totiž značí [nějaký] nedostatek u toho, kdo touží, a jen v naplnění jeho touhy spočívá jeho dokonalost; dokud se

---

¹ Text v závorce se nachází pouze v Ibn Tibbonově překladu.

² Sekundární literatura se nezmiňuje o žádné knize tohoto názvu.

touha nenaplní, jeho dokonalost je neúplná. Bůh je podle filosofů povznesen taktéž nad všechno vědění o jednotlivinách, neboť ty se v čase mění, ale ve vědění Božím se žádná změna nenachází. On tě nezná, natož aby si byl vědom tvých úmyslů a činů, ani neslyší tvou modlitbu a nevidí tvá hnutí. Vskutku, ač filosofové říkají, že tě Bůh stvořil, míní to jen metaforicky, protože On je Příčinou příčin při utváření všech stvořených věcí, ačkoli toto [stvoření] nebylo Jeho záměrem. Ani člověka Bůh nikdy nestvořil, neboť svět je věčný a nikdy se člověk nezrodil jinak než z člověka, který mu předcházel. Každý člověk je směsicí formy, vrozených dispozic a charakterových vlastností svého otce, matky a příbuzných. Jeho vlastnosti závisejí též na různém podnebí, zemi, [kde se narodil], potravě a vodě a také na vlivu sfér, planet a znamení zvěrokruhu podle jejich konstelace a působení. Vše závisí na První příčině, avšak ne tak, že by to bylo jejím vědomým úmyslem, nýbrž tak, že z ní emanuje příčina druhá a z ní pak třetí a čtvrtá. Tyto příčiny a následky jsou navzájem nutně propojeny a zřetězeny, jak to sám nahlížíš. Jejich nezbytné propojení je bez počátku a stejně věčné, jako je věčná První příčina.

Každý jedinec na světě má své příčiny, které ho vedou k dokonalosti. Ten, jehož příčiny jsou dokonalé, se stane dokonalým, kdežto ten, jehož příčiny jsou nedokonalé, bude nedokonalý. Jako Etiopan, který není schopen přijmout víc než lidskou formu a jeho schopnost logického uvažování³ se nachází na té nejméně dokonalé úrovni. Oproti tomu filosof byl vybaven schopnostmi, jimiž přijímá tělesné, morální, intelektuální a praktické ctnosti, takže mu nic z dokonalosti nechybí. Tyto dokonalosti se však [zpočátku] nacházejí pouze v možnosti a k jejich uskutečnění je zapotřebí studia a výchovy.⁴ Teprve pak se projeví schopnosti,

³ Ar. *nūṭq* znamená „logické uvažování“ nebo „řeč“. Zde je míněno nejjednodušší uchopení jazyka a schopnost správně se logicky vyjadřovat.

⁴ Výklad odkazuje na aristoteléské chápání ctností. Viz Aristotelés, *EN*, I, 13, 1103a 3–18.

jimiž byl [člověk] vybaven, coby dokonalost, nedokonalost anebo některý z bezpočtu stupňů prostřednosti.

K dokonalému člověku se přidruží cosi na způsob božského světla, jež se nazývá Aktivní intelekt.⁵ Jeho pasivní intelekt se k tomuto světlu připojí a sjednotí se s ním, až takový člověk nabude dojmu, že on sám je Aktivním intelektem a že mezi nimi není žádný rozdíl. Jeho orgány, tím méně jeho údy, budou konat pouze dokonalé činy, a to v nejpříhodnějších chvílích a v souladu s nejlepšími podmínkami, jako by to byly orgány Aktivního intelektu, a nikoli pasivního, hýlického intelektu, jenž jeho údy ovládal předtím, někdy správně, častěji však chybně. [Aktivní intelekt] koná správně neustále.

Tento stupeň je nejzazší mezi, v jejíž dosažení dokonalý člověk doufá poté, co se jeho duše očistila od pochybností a nabyla pravdivého poznání věd, takže se jakoby připodobní andělu. Tak dosáhne nejnižšího stupně Božího království, jež je odděleno od těl. To je stupeň Aktivního intelektu neboli anděla stojícího jen o jeden stupeň níže než anděl ustanovený nad měsíční sférou. Oba jsou inteligencemi prostými veškeré látky, souvěčnými s První příčinou, a vůbec se nebojí zániku. Dokonalý člověk, jehož duše se spojila s [Aktivním] intelektem, se už nestará o zánik svého těla a orgánů, neboť on a Aktivní intelekt se stali jednotou. Jeho duše ještě za živa dosáhla blaženosti, neboť vešla

⁵ V knize *O duši* Aristotelés hovoří o třech duševních schopnostech, od nejnižší vyživovací přes smyslovou po rozumovou, přičemž každá vyšší ke své činnosti vyžaduje nižší a vyšší se k nižší má jako skutečnost k možnosti. Rozum náleží jen člověku a vztahuje se k myslitelným věcem stejně, jako se smysly chápou smyslově vnímatelných věcí, avšak s tím rozdílem, že smysly vnímají pouze jednotliviny, zatímco rozum je schopen myslet obecniny. Aristotelés dále rozlišuje mezi rozumem pasivním a aktivním. Pasivní rozum zaujímá v hierarchicky uspořádaných duševních schopnostech místo mezi smysly a představivostí na jedné straně a aktivním rozumem na straně druhé. Pouze aktivní rozum je oddělný od ostatních částí duše, ke své činnosti je nepotřebuje a je neustále v aktu. Aristotelés ovšem nespécifikuje, odkud se aktivní rozum bere ani jak funguje jeho spojení s pasivním rozumem. Viz Aristotelés, *DA*, 2–5.

do společenství, k němuž náležejí Hermés,⁶ Asklépios, Sókrates, Platón a Aristotelés, protože ona, oni i všichni, kdo dosáhli jejich úrovně [dokonalosti], se spojují s Aktivním intelektem v jedno. Tento stav se metaforicky nebo přirovnáním nazývá Božská blaženost.

Usiluj tedy o ni a usiluj o znalost skutečné podstaty věcí, aby se tvůj rozum stal aktivním, nikoli pasivním! V mravech a konání se drž cesty pravého středu,⁷ neboť ta pomáhá nahlédnout, co je pravdivé, vytrvat ve studiu a připodobnit se Aktivnímu intelektu. Pak bude následovat uspokojení, pokora, podřízenost a všechny další charakterové ctnosti společně s velebením První příčiny, a to nikoli proto, aby ti milostivě udělila svou přízeň nebo aby od tebe vzdálila svůj hněv, leč výhradně proto, aby ses připodobnil Aktivnímu intelektu tím, že budeš upřednostňovat pravdu, popisovat každou věc odpovídajícím způsobem a mít o všem správný úsudek.

Toto jsou charakteristiky [Aktivního] intelektu. Jakmile dosáhneš tohoto úsudku, nebudeš se již zajímat o to, jaký Zákon dodržuješ, vyznáváš či ctíš, ani o to, jaká slova, jazyk nebo skutky [k tomu používáš]. Anebo si vytvoř vlastní náboženství, jímž budeš [pěstovat] pokoru, velebení a chválení a jímž budeš řídit své mravní zásady, spravovat domácnost i [obyvatele] svého města, jestliže tvé názory přijímají.⁸ Anebo svým náboženstvím učiníš racionální zákony vytvořené filosofy. Očištění duše staň se

⁶ Hermés Trismegistos je fiktivním autorem souboru spisů *Corpus hermeticum* a jeho působení je nejčastěji datováno do 1. stol. n. l. V arabské literatuře je často identifikován s biblickým Henochem (ar. Idrís). Zmiňuje ho i Maimonides. Viz Maimonides, *DH*, III, 29.

⁷ Jedná se o narážku na aristotelský koncept nejlepšího lidského chování. Viz Aristotelés, *EN*, II, 5, 1106b 7 – 1107a 8.

⁸ Zde se ha-Leviho filosof opět odvolává na aristotelskou tradici. Má na mysli tři části politiky, jak se nacházejí v dělení arabských a židovských filosofů, tj. *etika* (mravní zásady jednotlivce), *ekonomika* (zákony, řec. *nomoi*, jimiž je spravován dům, resp. domácnost, řec. *oikos*) a *politika* ve vlastním slova smyslu (řízení státu).

ti cílem a účelem! Zkrátka, poté co jsi nejprve nabyl znalosti obecných principů věd v jejich pravdivosti, usiluj o očištění srdce jakýmkoli pro tebe přijatelným způsobem. Tehdy se vyplní tvé přání, jímž je sjednocení s duchovní entitou neboli Aktivním intelektem. Možná tě prostřednictvím pravdivých snů a správných vidění povede a dá ti poznat věci skryté.

2. Kuzari mu řekl: Tvá slova znějí přesvědčivě, neshodují se však s tím, čeho si žádám, protože já sám vím, že mám čistou duši a že své skutky zaměřuji na získání Pánovy přízně. Přesto se mi dostalo odpovědi, že mé činy, na rozdíl od úmyslu, [Bohu] libé nejsou. Nepochybně existuje nějaký skutek [Bohu]libý sám o sobě, a nikoli na základě pouhé domněnky. Kdyby neexistoval, proč by křesťané a muslimové, kteří si mezi sebou rozdělili osídlený svět, bojovali proti sobě, ačkoli obě skupiny podle nejčistšího úmyslu slouží Bohu? Obě vedou mnišský a asketický život, postí se a modlí, a přesto se vydávají [do bitev] pevně rozhodnutí zabít svého bližního ve víře, že právě v tom spočívá nejvyšší dobro a [nejlepší cesta], jak se přiblížit Bohu. A tak se vzájemně zabíjejí a oba přitom věří, že jejich cesta vede do zahrady v Ede- nu a ráje. Z hlediska rozumu není možné dát oběma za pravdu.

3. Filosof řekl: Podle náboženství filosofů není [dovoleno] zabít ani jednoho z nich, neboť filosofové se řídí rozumem.

4. Kuzari řekl: Co může být podle filosofů více matoucí než víra [křesťanů a muslimů] v naprostou novost, tedy v to, že svět byl stvořen v šesti dnech a že První příčina hovoří k lidem, když filosofové chápou Boha jako vyvýšeného nad znalost jednotlivin? Navíc by se o filosofech mělo vyprávět – na základě jejich činů, [znalosti] věd, hledání pravdy a osobní snahy [ji poznat] – že by mezi nimi díky jejich spojení s duchovními entitami měl být dobře znám a rozšířen [dar] prorocství a že vykonalí podivuhodné činy, zázraky a divy. Ve skutečnosti však spatřujeme, že pravdivých vidění se dostává těm, kdo se vědou nezabývali ani

svou duši netříbili, a místo toho shledáváme pravý opak v případě těch, kdo po tom toužili. To dokazuje, že Boží řád i duše [lidí] mají tajemný charakter, jenž neodpovídá tomu, co jsi uvedl, ó, filosofe!

Poté si Kuzari řekl: Zeptám se křesťanů a muslimů, vždyť jedna z těchto dvou [náboženských] praxí je nepochybně [Bohu] libá. Co se však Židů týče, jejich očividné ponížení, malý počet a odpor, jež k nim všichni chovají, mi stačí [k tomu, abych je ignoroval]. Proto povolal jednoho křesťanského učence a otázel se ho na jeho víru a náboženskou praxi.

[Křesťanský učenec] mu odpověděl: Věřím v naprostou novost stvořených věcí a ve věčnost Tvůrce, On je vyvýšený. To On stvořil v šesti dnech veškerý svět. Všechny lidské bytosti jsou Adamovými potomky a následně potomky Noeho, s nímž všichni spojují svůj původ. Dále věřím, že Bůh o tvorstvo pečuje a je s lidmi ve spojení tím, že se Svým prorokům a zbožným přátelům dává poznat skrze hněv, zalíbení a milosrdenství; tím, že k nim mluví; tím, že se jim zjevuje, a tím, že přebývá mezi zástupy těch, v nichž našel zalíbení. Úhrnem: [Věřím] ve vše, co je uvedeno v Tóře a v tradicích Izraelců. Jejich pravost nelze popřít, neboť jsou rozšířené, starobylé a dobře známé mezi četnými zástupy lidí.

V době posledních událostí [popisovaných v tradicích Izraelců] a následně po nich se božství ztělesnilo a stalo se ploidem v životě panny, jedné ze vznešených žen Izraelců. Porodila [dítě, jež bylo] člověkem navenek a Bohem vskrytu, svým vnějším vzhledem prorok poslaný, uvnitř Bůh vysílající posly. On je mesiáš, námi nazývaný Syn Boží, on je Otec, Syn i Duch svatý. My jsme vpravdě monoteisty, přestože jazykem vyjadřujeme trojjednost. Věříme v něj a v to, že Izraelce poctil přebýváním v jejich středu, protože Boží řád na nich neprestal spočívat až do chvíle, kdy se jejich dav proti tomuto mesiáši vzbouřil a ukřižoval jej. Od té doby na nich nepřetržitě spočívá Boží hněv, zatímco [Boží] zalíbení patří těm, kdo následovali mesiáše, a následně těm národům, které šly ve stopách těchto

následovníků. My mezi tyto národy náležíme. A ačkoli nepocházíme z potomstva Izraele, více než oni si zasloužíme být nazýváni „syny izraelskými“, neboť následujeme mesiáše.

Jeho druhů ze synů Izraele bylo dvanáct jako počet [dvanácti] kmenů. Část synů Izraele následovala těchto dvanáct a stala se jakoby kváskem křesťanského společenství, neboť byla hodna dosáhnout postavení synů izraelských. Dostalo se nám vítězství a rozšířili jsme se po všech zemích. Všechny národy jsou vyzývány k tomu, aby toto náboženství přijaly, a je jim přikazováno, aby ho naplňovaly uctíváním mesiáše a kříže, na němž byl ukřižován, a všeho, co se mu podobá a jej připomíná. Co se týče našich ustanovení a obyčejů, ty pocházejí z nařízení apoštola Šimona⁹ a ze zákonů převzatých z Tóry, kterou čteme a jejíž pravdivost a Boží původ nelze popírat. Už v evangeliu bylo mesiášovým jménem řečeno: *Nepřišel jsem, abych zrušil jediny ze zákonů Mojžíšových, nýbrž jsem přišel, abych je potvrdil a rozšířil* (Mt 5,17; srov. bŠab 116b).

5. Kuzari řekl: Takové náboženství neponechává žádný prostor pro logický úsudek, naopak, rozum by většinu z těchto vyjádření odmítl. Jestliže se člověku pravdivost nějaké věci ukáže prostřednictvím pozorování a zkušenosti, takže jí uvěří celým svým srdcem – a není jiné volby než uvěřit věci, jejíž pravdivost se mu potvrdila –, pak si svou vynalézavostí vytvoří duchaplné prostředky, zakládající se na rozumu, jímž učiní to, co [bylo zprvu] nepravděpodobné, pravděpodobným. Podobně to činí přírodovědci s podivuhodnými jevy, které se jim neočekávaně ukážou. Kdyby jim o nich někdo vyprávěl dříve, než je spatřili, popřeli by je jako nemožné. Poté však, co je spatřili, je důmyslně připisují působení hvězd a duchovních entit, a přitom neodmítají přímé pozorování. Nejsem tedy příznivě nakloněn přijímat taková

⁹ Narážka na první list Petrův 1,3–4,11, který obsahuje výčet praktických pokynů správného chování křesťana.

tvrzení, protože jsem se s nimi setkal neočekávaně a nevyrůstal jsem v nich. Musím hledat dále.

Poté Kuzari povolal jednoho muslimského učence a zeptal se ho na jeho víru a náboženskou praxi. Ten pravil: My vyznáváme jedinnost a věčnost Boží, to, že svět je zcela nový, a to, že všichni lidé pocházejí od Adama a Noeho. Zcela popíráme [Boží] tělesnost, a kdyby se snad něco [ji naznačujícího] nacházelo v jazyce [*Koránu*], vykládáme to tvrzením, že to bylo řečeno jen jako metafora a přirovnání. Zároveň tvrdíme, že naše Kniha [tj. *Korán*] je slovo Boží. Je sama o sobě zázrakem, který pro tento její charakter musíme přijmout, neboť nikdo nemůže vytvořit podobnou knihu, ba dokonce ani napodobit jediný její verš.¹⁰ Náš prorok je pečeti proroků.¹¹ On abroguje každý předešlý Zákon a vyzývá všechny národy k přijetí islámu.¹² Odměnou poslušnému je navrácení duše do jeho těla v rajske zahradě a blaženost, jež nepostrádá nic z pokrmů, nápojů ani rozkoší, a dostane se mu všeho, po čem touží. Odplatou neposlušnému však bude uvrhnutí do ohně, v němž trápení nikdy nekončí.¹³

6. Kuzari mu řekl: Tomu, kdo touží být správně veden Božím přikázáním a být přesvědčen o pravdivosti tvrzení, že Bůh hovoří k lidem – přičemž to považuje za vyloučené –, to musí být stvrzeno obecně známými a nepopíratelnými fakty. A [dokonce i pak] by stěží uvěřil, že Bůh vskutku mluvil k člověku. Co se týče zázračné [povahy] vaší arabsky psané Knihy, Nearab jako já není s to rozpoznat její zázračný a podivuhodný charakter. I kdyby ji přede mnou předčítali, nerozeznal bych ji od jiné arabským jazykem sepsané knihy.

¹⁰ *Korán* je považován za zázračně nenapodobitelný (*i 'ğāz al-qur'ān*). *Korán* 17:88; 2:23–24.

¹¹ *Korán* 33:40.

¹² *Korán* 7:157.

¹³ *Korán* 4:17, 60, 121–122; 52:17–24; 14:17 a 32:20.

7. [Muslimský] učenec mu řekl: Skrze Proroka byly vykonány zázraky, avšak ty nebyly předloženy jako důkazy pro přijetí jeho Zákona.

8. Kuzari mu řekl: Ano, jistě. Lidská mysl není nakloněna připustit, že božstvo vstupuje do kontaktu s člověkem, leč skrze zázrak, jímž se promění podstata věci. Neboť víme, že jen ten, kdo stvořil věci z ničeho, má moc něco takového učinit. Nadto takový zázrak by se měl udát před očima početného zástupu, a nikoli být vypravován těmi, kdo jej spatřili v nějakém vidění, anebo tradován jedním člověkem druhému. Další podmínkou je, aby [zázrak] byl zkoumán a podrobován neustálým zkouškám, aby se nikdo nemohl domnívat, že se jedná o trik či kouzlo. A [dokonce i pak] člověk stěží přijme tak velikou věc, čímž mám na mysli to, že Stvořitel tohoto i příštího světa, andělů, nebes a nebeských světél vstupuje ve spojení s tímto nečistým blátem, jímž je člověk, a že s ním hovoří a plní jeho tužby a rozmary.

9. [Muslimský] učenec řekl: Což není naše Kniha plná příběhů o Mojžíšovi, mír s ním, a o synech Izraele? Nikdo nemůže popřít to, co [Bůh] učinil faraónovi, jak rozpoltil moře a zachránil ty, v nichž našel zalíbení, zatímco utopil ty, jimž patřil Jeho hněv. [Což jim] po dobu čtyřiceti let [nesesílal] manu a křepelky, nehovořil s Mojžíšem na hoře Sínaj a nezastavil slunce pro Jozueho a neztvrdil nad [kenaanskými] tyranu? [A totéž se týká i] všeho, co se událo [ještě] dříve: potopy a zničení Lotova lidu. Zdali není toto vše dobře známo? Zde není místa pro žádnou domněnku o úskoku a mámení myslí.

10. Kuzari řekl: Jistě. Zdá se mi, že je nezbytné, abych se otázel Židů, neboť oni jsou pozůstatkem synů Izraele. Uvědomuji si nyní, že právě oni jsou důkazem toho, že Bůh má na zemi Zákon. Nato povolal jednoho židovského učence a otázel se ho na jeho víru.

11. Učenec řekl: Věřím v Boha Abrahama, Izáka a Jáka, jenž zázraky a znamenímí vyvedl syny Izraele z Egypta a který je živil na poušti a daroval jim Zemi izraelskou,¹⁴ poté co zázračně přešli přes moře a Jordán. On poslal Mojžíše se Svým Zákonem a následně tisíce proroků po něm,¹⁵ aby potvrzovali Jeho Zákon skrze zaslíbení [odměny] těm, kdo jej dodržují, a hrozbu [trestu] jeho přestupníkům. Věříme v to, co je obsaženo v Tóře, ale to je dlouhé vyprávění.

12. Kuzari řekl: Zpočátku jsem byl rozhodnut neptat se Židů, poněvadž jsem věděl, že řetězec jejich tradice byl porušen a že jejich poznání je nedostatečné, neboť jejich neblahý osud je zbavil všeho chvályhodného. Pročpak jsi neřekl, Žide, že věříš ve Stvořitele světa, jenž mu dává řád a řídí ho, v toho, který tě stvořil a zaopatřuje tě potravou, a [neužil jsi] podobných charakteristik, jež slouží coby důkaz každému vyznavači náboženství? Kvůli takovým charakteristikám usiluje [každý věřící] o pravdu a právo, aby se připodobnil Stvořitelově moudrosti a spravedlnosti.

13. Učenec řekl: To, co zmiňuješ, se vztahuje k racionálnímu a politickému náboženství, k němuž se dochází teoretickým uvažováním, a proto je zdrojem mnoha pochybností. Zeptej se filosofů a zjistíš, že se neshodnou ani na jediném způsobu náboženské praxe, ani na jediném názoru, neboť takové náboženství stojí na [pouhých] domněnkách. Některé z nich mohou doložit nezvratnými důkazy, jiné důkazy přesvědčivými, ale další nemohou prokázat ani přesvědčivě, ani nezvratně.

¹⁴ Toponymum *ard al-šām* ve středověku označovalo geografickou a správní oblast Velké Sýrie, jež tradičně zahrnovala území dnešní Sýrie, Libanonu, Jordánska a Státu Izrael. Ha-Levi a ostatní Židé hovořící a píšící arabsky ho užívali jako ekvivalent hebrejského *ereš jišra'el*, Země Izraele, pro niž používáme termín „Země izraelská“. Viz předmluvu, s. 36, pozn. 63.

¹⁵ bMeg 14a.

14. Kuzari řekl: Nyní shledávám, Žide, že tvá slova jsou vhodnější než ta úvodní, a chci další důkazy.

15. Učenec řekl: Naopak, úvodní část mých slov je důkazem. Ba co víc, jsou [založena na] přímém pozorování a nepotřebují další důkaz ani argument.

16. Kuzari řekl: Jak to?

17. Učenec řekl: Dovol mi, abych předeslal několik poznámek, neboť shledávám, že má [úvodní] slova znevažuješ a zlehčuješ.

18. Kuzari řekl: Jen prones několik předběžných poznámek, ať si je vyslechnu.

19. Učenec řekl: Kdyby se ti doneslo, že vládce Indie je člověk ctnostný a že bys jej měl ctít, jeho jméno vyvyšovat a o jeho chvályhodných skutcích vyprávět, neboť ses doslechl o spravedlnosti obyvatel jeho země, jejich vznešených mravech a o jejich spravedlivém konání, zavazovalo by tě to k [takovému jednání]?

20. Kuzari řekl: Proč by mě to mělo zavazovat? Vždyť existují pochyby o tom, zda Indové nejsou spravedliví sami od sebe, aniž by měli nějakého krále, nebo [mají-li krále], zda není jejich spravedlnost jeho zásluhou, anebo oba důvody dohromady.

21. Učenec řekl: Ale kdyby za tebou přišel jeho posel s [typicky] indickými dary, o jejichž původu nebudeš pochybovat, neboť takové se nacházejí jen v královských palácích v Indii, a připojil k nim dopis s jasným svědectvím, že je od indického krále – a k tomu všemu by byly přiloženy léky, které tě vyléčí ze všech neduhů a uchovají ti zdraví, jakož také jedy proti tvým nepřátelům a těm, kdo proti tobě válčí, s jejichž pomocí se jim můžeš postavit a zahubit je bez přípravy nebo početného [vojska] –, což bys mu nebyl zavázán poslušností?

22. Kuzari řekl: Ovšem! Vždyť prvotní pochybnost o tom, zda Indové mají opravdu krále, by pominula a já bych uvěřil, že jeho vláda a příkazy sahají až ke mně.
23. Učenec řekl: A kdybys byl na toho krále dotazován, jak bys jej popsal?
24. Kuzari řekl: Oněmi přívlastky, jejichž pravdivost mi byla prokázána přímým pozorováním. Poté bych k nim přidal ty, jež jsou obecně přijímané a jež se staly zcela zřejmými prostřednictvím oněch posledně zmiňovaných.
25. Učenec řekl: Podobně, jako jsem odpověděl na tvou otázku, započal i Mojžíš svou řeč k faraónovi: *Hospodin, Bůh Hebrejů, mě k tobě posílá* (Ex 7,16), to jest Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův, protože praotcové byli mezi národy dobře známí, a stejně tak i [skutečnost], že je doprovázel Boží řád, bděl nad nimi a konal pro ně zázraky. Neřekl mu: „Pán nebe a země“ nebo „Můj i tvůj Stvořitel mne za tebou vyslal“. Také Bůh začal hovořit ke společenství synů Izraele slovy: *Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země* (Ex 20,2), a neřekl: „Já jsem Stvořitel světa a tvůj Stvořitel“. Proto jsem také já, ó, kníže Chazarů, tímto způsobem zahájil svou řeč, když ses mne otázel na mou víru. Odvětil jsem tak, jak jsem povinen, já i celý izraelský národ, jemuž se pravdivost těch slov prokázala přímým pozorováním, a později skrze nepřerušenuou tradici, která má stejnou platnost jako přímé pozorování.
26. Kuzari řekl: Pak je tedy váš Zákon pouze vašim dědictvím.
27. Učenec řekl: Přesně tak. Ale kdokoli se k nám z národů jako jedinec přidá, tomu se zvláště dostane z dobra, [jímž nám Bůh požehnal] (podle Nu 10,29), ačkoli roven nám nebude. Kdyby povinnost [naplňovat] Zákon závisela na skutečnosti, že nás Bůh stvořil, byli by si v tomto ohledu bílí i černí rovni,

neboť všichni jsou Jeho stvořením. Avšak [povinnost plnění] Zákona se zakládá na tom, že nás [Bůh] vyvedl z Egypta a že je s námi spojen, neboť my jsme nejlepší z Adamových potomků.

28. Kuzari řekl: Vidím, že se začínáš vybarvovat, Žide. Tvá slova, jež zprvu zněla tučně, jsou nyní vyzáblá.

29. Učenec řekl: Nejvyzáblější je ve skutečnosti nejtučnější. Buď velkorysý a dovol mi to zevrubně vysvětlit.

30. Kuzari řekl: Mluv, jak je ti libo.

31. Učenec řekl: Z řádu přírody nutně vyplývá, že výživa, růst, plození a jejich různé vlastnosti a všechny podmínky odlišují rostliny a živočichy od půdy, kamenů, nerostů a prvků.

32. Kuzari řekl: Toto zobecnění potřebuje důkladněji rozvést, přesto je však pravdivé.

33. Učenec řekl: Z řádu duše nutně vyplývá, že pohyb, vůle, charakterové vlohy, vnější i vnitřní smysly a tak dále jsou vlastní všem zvířatům.

34. Kuzari řekl: To rovněž nelze popřít.

35. Učenec řekl: Řádem rozumu se rozumné [zvíře] odlišuje ode všech [ostatních] zvířat. Z něj nezbytně vychází náprava [lidských] mravů, správa domácnosti a dále správa města. Tak povstaly politické režimy a politické zákony.

36. Kuzari řekl: I to je pravda.

37. Učenec řekl: A jaký stupeň je vyšší než tento?

38. Kuzari řekl: Stupeň největších učenců.

39. Učenec řekl: Ne, měl jsem [zde] na mysli pouze ten stupeň, jenž co do podstaty odlišuje ty, kdo se na něm nalézají, tak jako se rostliny odlišují od nerostů a člověk od dobytka. Rozlišování na základě toho, čeho je více nebo méně, je nekonečné, protože jde pouze o nahodilé rozdíly, nikoli o skutečně [odlišné] stupně.

40. Kuzari řekl: V tom případě mezi věcmi vnímatelnými smysly člověka nic nepřesahuje.

41. Učenec řekl: Kdybychom našli člověka, který by vkročil do ohně, aniž by mu oheň uškodil, zdržel se na delší čas pokrmu, a přitom necítil hlad, z jehož tváře by vyzařovalo světlo, které by zraky [lidí] nebyly s to snést, který by neonemocněl ani nesešel stářím, nýbrž při dosažení jemu [vyměřeného] věku zemřel svobodně zvolenou smrtí jako ten, kdo uléhá na lůžko proto, aby usnul ve stanovený den a v určenou hodinu, a navíc by ještě znal věci skryté, minulé i budoucí, neodlišoval by se tento stupeň svou podstatou od stupně obyčejných lidí?¹⁶

42. Kuzari řekl: Ba co více. Takový stupeň – existuje-li vůbec – je božský a andělský a takový člověk by náležel pod vládu Božího řádu, a nikoli řádu rozumu, duše nebo přírody.

43. Učenec řekl: To jsou některé z vlastností proroka, o němž nepanuje žádná neshoda. Skrze něho si jsou obyčejní lidé vědomi spojení s božstvím a toho, že mají Pána, jenž je vede nejen v souladu se Svou vůlí, ale také ve shodě s jejich poslušností či vzpurností. [Tento prorok] odkryl věci skryté a učil, jak byl svět stvořen, jak po sobě následovaly generace před potopou a v jakém vztahu stály k Adamovi. Poté [vyličil] potopu a příbuzenské vztahy sedmdesáti národů k Šémovi, Chámovi,

¹⁶ Ha-Levi zde uvádí charakteristiky Mojžíše, který se po dobu čtyřiceti dní zdržel jídla a pití (Ex 24,18 a Dt 9,9), jeho tvář byla ozářena (Ex 34,29) a nebyl nemocný ani nesešel stářím (Dt 34,7).

Jefetovi, synům Noemovým, jak se rozdělily jazyky (Gn 11,7–9) a kde se [různé národy] usadily (Gn 10), jak vznikla řemesla (Gn 4,21–22), kde byla vystavěna města (Gn 10,11–12) a jaké byly letopisy [lidstva] od Adama až dodnes.

44. Kuzari řekl: Bylo by zvláštní, kdybyste vlastnili zaručené datum stvoření světa.

45. Učenec řekl: Podle něj počítáme roky. Od [země] Čazarů až po [zemi] Etiopanů v této věci mezi Židy nepanuje rozpor.

46. Kuzari řekl: A jaký rok se podle vás píše dnes?

47. Učenec řekl: Čtyři tisíce a pět set roků.¹⁷ Jejich přesné stanovení může být objasněno, [vezmeme-li v úvahu] věk Adama, Šéta, Enóše až k Noemovi, poté Šéma a Hebera, od nich k Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi, a poté k Mojžíšovi, mír s nimi. Díky svému spojení s [Božím řádem] byli tito mužové nejlepší částí a nejpřednějšími jedinci [z potomstva] Adamova, ač každý z nich měl syny jako plevy, nepodobné svým otcům, pročež se s nimi Boží řád nespojil. Chronologie byla tedy stanovena těmi, kdo byli boží. Ti všichni byli jedinci, nikoli skupinami, dokud Jákob nezpłodil [otce] dvanácti kmenů, kteří byli všichni hodni Božího řádu. Tak božství přebývalo mezi celým společenstvím a jeho prostřednictvím také [správná] chronologie. Od Mojžíše, mír s ním, tedy přijímáme chronologii jejich předchůdců, a víme, jaká [je správná chronologie] od Mojžíše až do současnosti.

48. Kuzari řekl: Takové detailní počítání vylučuje zlovolnou domněnku, že vaše chronologie je výsledkem lži a tajné úmluvy. Deset osob se totiž nemůže shodnout na takové [lži], aniž by se nedopustily nedbalosti a neodhalily tajemství své úmluvy anebo neodmítly prohlášení někoho, kdo by jim něco takového

¹⁷ Tj. rok 740 n. l.

předložil jako pravdu. Tím spíše by to platilo o zástupcích lidí, když jde o nedávnou chronologii. Lež ani smyšlenka zde zkrátka nepřicházejí v úvahu.

49. Učenec řekl: Ano. Abraham sám byl přítomen rozdělení jazyků, ale on a jeho příbuzní dále hovořili jazykem svého děda Hebera; proto se nazývá hebrejščina. Mojžíš, mír s ním, přišel čtyři sta let po něm, když byl svět vrchovatou měrou naplněn všim dosaženým poznáním nebeských a pozemských věd. Předstoupil před faraóna, egyptské mudrce a Izraelské učence, kteří při něm stáli a zkoušeli jej. Nevěřili mu zcela, že Bůh hovoří k lidem, dokud jim Bůh neoznámil Svě slovo v desateru. Tak se k němu zachoval jeho vlastní lid, a to nikoli z nevědomosti, nýbrž spíše z prozíravosti, neboť se obával podvodů prováděných pomocí nebeských a podobných věd, jež v pečlivé zkoušce neobstojí stejně jako falešná mince. Boží rád je jako přečistě zlatu, které v čase zkoušky, kdy se [nepravý] dinár srovnává s dinárem [pravým], svou hodnotu znásobí. Jak je proto možné se domnívat, že by si ti, [kdo jej podrobovali zkoušce], představili, že jazyky byly kdysi, pět set let před nimi, jedním Heberovým jazykem, který se rozdělil teprve v Babylónii za dnů Pelega, a že některé národy pocházejí z Šéma a jiné z Cháma, a dále, jaké byly jejich země? Což je přijatelné, aby dnes mezi námi někdo mohl zkonstruovat lež ohledně genealogií známých náboženských komunit, jejich historie a jazyků, když jeho příběh není starší než pět set let?

50. Kuzari řekl: To je vyloučené. Jak by to bylo možné, když nalézáme nauky zaznamenané v rukopisech před pěti sty lety? Zfalšovat obecně známé skutečnosti o příběhu nějakého společenství, jenž se udál před pěti sty lety, jako kupříkladu genealogie, jazyky a rukopisy, je prostě nemožné.

51. Učenec řekl: Což [egyptští učenci] Mojžíši neodporovali ohledně tradic, které s sebou přinesl, když i jeho vlastní lid, nemluvě o ostatních, proti němu vznášel námitky?

52. Kuzari řekl: To musely být silné a osvědčené tradice.

53. Učenec řekl: Domníváš se, že jazyky jsou věčné a nemají počátek?

54. Kuzari řekl: Naopak, jsou zcela nově vytvořené na základě úmluvy. Důkazem toho je, že se skládají z podstatných jmen, sloves a částic a že ty jsou odvozeny z písmen, která jsou původně převzata z artikulovaných zvuků řeči.

[55. Učenec řekl: Viděl jsi nebo slyšel někdy o někom, kdo by si jazyk vymyslel?]¹⁸

56. Kuzari řekl: Ani neviděl, ani neslyšel, ale není pochyb, že v nějaké době vznikly. Předtím neexistoval žádný dohodnutý jazyk, jenž by povstal z obecného souhlasu jednoho lidu s vyloučením lidu jiného.

57. Učenec pravil: Slyšel jsi o nějakém národu, jenž by se odchýlil od obecně známého týdne, který začíná v neděli a končí šabatem? Je možné, aby se obyvatelé Číny mohli shodnout s obyvateli západních ostrovů na [sedmidenním týdnu] nebýt [společného] počátku a také vzájemného setkání a [dosažení] shody?

58. Kuzari řekl: Něco takového je možné pouze se souhlasem všech, a to je nepravděpodobné, leda by tomu bylo tak, že by všichni lidé byli potomky Adama nebo Noeho nebo někoho jiného. Pak by jim byl [sedmidenní] týden předán jejich [společným] otcem.

59. Učenec řekl: To jsem měl na mysli. Dále panuje shoda mezi lidmi z Východu i Západu o [matematickém významu] čísla

¹⁸ Text v závorce se nachází pouze v Ibn Tibbonově překladu.

deset. Jaká přirozená pohnutka je nabádá zastavit se na deseti, ne-li okolnost, že [desítková soustava] byla přijata od [společného] začátku?

60. Kuzari řekl: Není tvá víra otřesena vyprávěními lidu Indie o tom, že se u nich nalézají starobylé památky a stavby, jejichž stáří stanovují na milion let?

61. Učenec řekl: Mou víru by to poškodilo [pouze] tehdy, kdyby existovala osvědčená víra nebo kniha o chronologii, na níž by se všichni lidé jednomyslně shodli. To se ale nikdy nestane. Naopak, Indové jsou národem nepečlivým a [pro svá tvrzení] nemají žádné důkazy. Vyznavače zjevených náboženství takovými řečmi jen popuzují, stejně jako je popuzují svými modlami, talismany a kejklemi. Tvrdí, že jim takové věci přinášejí prospěch, a posmívají se tomu, kdo prohlašuje, že vlastní knihu od Boha. Vedle toho existuje několik málo knih sepsaných osobami, jimiž se omezení lidé nechávají klamat. Mezi ně patří některé knihy astrologů, v nichž jsou stanoveny chronologie sahající desítky tisíc let zpět. Příkladem je kniha *Zemědělství Nabatejců*,¹⁹ jež se zmiňuje o Janbušadovi, Sigritovi a Duwānim a uvádí, že žili před Adamem a že Janbušad byl Adamovým učitelem a podobné věci.

62. Kuzari řekl: Připustíme-li, že bych proti tobě vznesl argumenty neučeného davu a lidu, jenž nemá žádné jednomyslně přijaté učení, pak by ses [ve své] odpovědi nemýlil. Co však řekneš

¹⁹ *Zemědělství Nabatejců (al-filāḥa al-nabaṭija)* je obsáhlý apokryfní text, který ve středověku sloužil jako významný zdroj poznání o virách a zvycích starověkých pohanských náboženských tradic spojovaných s Kenaanci, Kaldejci a Asyřany. Jeho autor Abū Bakr ben 'Alī ibn Waḥšija jej roku 904 napsal arabsky, přičemž tvrdil, že jej přeložil z chaldejštiny (syrštiny). Kromě přístiřelských návodů, geonomie, botaniky a astrologie kniha především pojednává o údajných náboženských představách Sabejců s cílem vylíčit prostředí, v němž vyrůstal Abraham. Z Ibn Waḥšiji rozsáhle čerpá Maimonides v *DĤ*, III, 29–30.

o filosofech při jejich stávající úrovni zkoumání a dosažené přesnosti? Shodli se na věčnosti světa v budoucnosti i na jeho věčnosti v minulosti, a zde nejde o pouhé desítky tisíc nebo o miliony let, nýbrž o něco, co nemá konec.

63. Učenec řekl: Filosofům [shodu na tomto názoru] nelze vyčítat, neboť jsou skupinou, která nezdělala poznání ani náboženství. Jsou to Jewanim [Řekové] a Jávan byl jedním ze synů Jefeťových, kteří přebývají na severu. Nicméně poznání zděděné od Adama neboli poznání, které potvrzuje Boží řád, existuje pouze mezi potomstvem Šéma, nejpřednějšího ze synů Noemových. Toto poznání náleželo a vždy bude náležet výkvětu nejpřednějšího [potomstva] Adamova. Poznání se mezi Řeky objevilo teprve poté, co začali vítězit [nad svými nepřáteli], protože jim bylo předáno Peršany, kteří je přejali od Kaldejců. Teprve tehdy v [řeckém] impériu povstali slavní filosofové; ani dříve, ani později. Od doby, co moc přešla na Římany, mezi nimi žádný věhlasný filosof nepovstal.

64. Kuzari řekl: Z toho vyplývá, že by se poznání předané Arisťotelem nemělo považovat za pravdivé.

65. Učenec řekl: Ovšem. Právě proto, že neměl žádnou tradici od někoho, komu by mohl bezvýhradně důvěřovat, převelice svůj rozum zaměstnával myšlením. Přemýšlel o počátku a konci světa a jeho myšlení se jako velmi problematická jevila jak představa počátku [světa], tak i jeho věčnosti v minulosti. [Nakonec] ale přisoudil větší váhu těm dedukcím, které na základě jeho abstraktního myšlení hovořily ve prospěch věčnosti [světa] v minulosti. Nenapadlo ho zeptat se na chronologii těch, kdo žili před ním, nebo na to, jaký byl jejich příbuzenský poměr. Kdyby žil Filosof v národě, který zdědil tradiční názory a obecně přijímaná a nepopíratelná přesvědčení, jistě by své schopnosti dedukce a dokazování užil k tomu, aby prokázal možnost stvořenosti [světa], navzdory těžkostem, které by to s sebou neslo, tak jako

prokázal možnost věčnosti [světa] v minulosti, což je ještě těžší přijmout.

66. Kuzari řekl: Což ve věci důkazu existuje něco jako přiložení větší váhy [jednomu názoru na úkor druhého]?

67. Učenec řekl: Kdo by nám mohl ohledně této otázky poskytnout rozhodný důkaz? Chraň Bůh, aby Zákon učil něco, co odporuje očitému svědectví nebo [výsledku] důkazu! Nicméně zpravuje o zázracích a o narušení obvyklého chodu světa stvořením naprosto nových substancí nebo přeměněním jedné substance v substancí jinou, aby poskytl důkaz o [existenci] Stvořitele světa a Jeho moci konat, cokoli si přeje a kdykoli si to přeje. Otázka věčnosti [světa] v minulosti nebo jeho stvoření je nejasná a důkazy pro obě tvrzení jsou navzájem rovnocenné. V tomto případě tradice přijatá od Adama, Noeho a Mojžíše, mír s ním, založená na proroctví, jež je důvěryhodnější než logická spekulace, [pomyslné misky vah] naklání ve prospěch stvoření světa. Kdyby však byl vyznavač Zákona přesto nucen uznat a připustit existenci věčné hmoty a mnoha světů předcházejících světu tomuto, nic z toho by nevyvrátilo jeho víru, že tento svět vznikl naprosto nově v určitém okamžiku v minulosti a že jeho prvními lidskými obyvateli byli Adam a Eva.

68. Kuzari řekl: Tyto přesvědčivé argumenty mi [prozatím] k tomuto tématu stačí. Bude-li má náklonnost k tobě nadále trvat, ještě tě pověřím úkolem, abys mi předložil nezvratné důkazy. Nyní se však vrať ke svému vyprávění! Jak se vás tak pevně zmocnila ona velkolepá myšlenka, že Stvořitel těl, duchů, duší, rozumů a andělů – jenž je příliš vyvýšený, svatý a vznešený na to, aby mohl být pochopen rozumem, nemluvě o smyslech – vchází ve spojení s tímto nízkým a ubohým tvorstvem, jež je sice z důvodu své látky odpornej, avšak podivuhodné díky své formě; vždyť i ten nejnepatrnější hmyz je zázrakem moudrosti, před nímž zůstává rozum stát.

69. Učenec řekl: Svými slovy jsi mi poskytl mnohé pro mou odpověď. Přisoudil bys moudrost, jež se nalézá ve stvoření kupříkladu takového mravence, nebeským sférám nebo nějaké hvězdě anebo něčemu jinému, vyjma Stvořitele, jenž je mocný a je zároveň zdrojem moci, která dává každé věci, co jí přísluší, ani více, ani méně?

70. Kuzari řekl: To je připisováno působení přírody.

71. Učenec řekl: A co je příroda?

72. Kuzari řekl: Jde o určitou sílu, jak nás učí vědy. Nevíme, co to [přesně] je, ale učenci to bezesporu poznali.

73. Učenec řekl: Naopak, oni o ní vědí asi tolik co my. Filosof ji definoval jako princip a příčinu, jíž se věc svou podstatou, nikoli nahodile, uvádí do pohybu nebo setrvává v klidu.²⁰

74. Kuzari řekl: Jako by Filosof říkal, že věc, jež se sama od sebe pohybuje nebo sama od sebe setrvává v klidu, má nějakou příčinu, kterou je uváděna do pohybu nebo do klidu, a že touto příčinou je příroda.

75. Učenec řekl: Věřu to měl na mysli, vyjadřoval to s velikou důvtipností do podrobností a rozlišoval mezi tím, co jedná nahodile, a tím, co jedná na základě své přirozenosti, a [uveď další] detaily, které udivují ty, kdo je slyší. Ale veškeré poznání filosofů o přírodě je pouze toto.

76. Kuzari řekl: Myslím si, že nás těmito definicemi svedli na scestí a způsobili, že k Bohu něco přidružujeme tím, že o přírodě říkáme, že je „moudrá“ a „činná“. Možná bychom

²⁰ „Příroda je však principem a příčinou pohybu a klidu v tom, čemu původně náleží, a to o sobě, nikoli nahodile.“ In: Aristotelés, *Phys.*, II, 1, 192 b 21–23.

[v souladu s] jejich výroky měli také říkat, že [příroda je] „tvořivá“.

77. Učenec řekl: Věřu tak. Nicméně prvky, měsíc, slunce a hvězdy vykonávají účinky prostřednictvím oteplení, ochlazení, navlhčení, vysušení a tak podobně, moudrost jim není přisuzována, [pouze] vykonávají práci. Co se však týče vytvoření formy, stanovení poměrů, plnohodnotného uskutečnění a všeho dalšího, co vyžaduje moudrost zaměřenou k určitému cíli, to může být připsáno pouze někomu moudrému, mocnému a schopnému. Kdo tudíž nazývá tuto [sílu], která připravuje látku zahříváním a chlazením, „přírodou“, neškodí, ovšem pod podmínkou, že jí upírá moudrost; tak jako se upírá muži a ženě stvoření dítěte, když měli pohlavní styk. Ti dva jsou pouze pomocníky [připravujícími] látku, která přijímá lidskou formu, zatímco forma pochází od moudrého Formovatele. Proto objevení se božských a vznešených vlivů v tomto spodním světě nepovažuj za nepravděpodobné, vždyť nejprve byly tyto látky připraveny k jejich přijetí. To je kořen nejen víry, ale i vzpurnosti.

78. Kuzari řekl: Jak se může stát kořen víry zároveň kořenem vzpurnosti?

79. Učenec řekl: Věci, jež jsou způsobilé přijímat božský vliv, nejsou lidé s to [pochopit], natož stanovit jejich množství a kvalitu. I kdyby znali jejich podstatu, neznali by [vhodný] čas, místa, okolnosti a prostředky k jejich přípravě; k tomu by bylo zapotřebí dosáhnout božského poznání, plně objasněného Bohem. Komu se dostalo poznání tohoto řádu a kdo se mu s čistým úmyslem přizpůsobil v souladu s danými limity a podmínkami, je věřící. Ale ten, kdo se snažil věci přichystat k přijetí božského vlivu za pomoci důvtipnosti, dedukce a domněnek převzatých z knih astrologů, [za účelem] přivolání vlivu duchovních sil nebo zhotovení talismanů, je buřič, protože přináší oběti a pálí kadidlo na základě dedukce a domněnky. Takový člověk nezná

pravdu o tom, co je třeba, ani neví, kolik, jak, kde, kdy, skrze koho a jak [s danou věcí] nakládat, a nezná mnoho [dalších] okolností, jež popsat by zabralo mnoho času.

Je jako hlupák, který vstoupil do lékárny lékaře známého účinností svých léků. Lékař nebyl přítomen, ale lidé přesto přišli do lékárny hledat pomoc a ten hlupák se jal rozdávat jim z [obsahu] nádobek, aniž by věděl, jaké léky se v nich nacházejí a kolik je z kterého léku třeba odlít tomu kterému člověku. Proto zahubil lidi týmiž léky, jež jim měly [původně] pomoci. Jestliže se náhodou přihodilo, že někdo měl z jedné z těch nádob prospěch, lidé si daný lék oblíbili a pravili, že právě ten je nejprospěšnější, dokud je [ovšem] nezklamal anebo náhodou neshledali užitek v léku jiném a neoblíbili si tento. Nevěděli, že prospěšný je sám o sobě pouze názor onoho učeného lékaře, jenž léky připravil a náležitě vydal a jenž by pacienta poučil, jak se na jednotlivý lék připravit co nejvhodnější životosprávou, sestávající z [vhodných] pokrmů, nápojů, cvičení, odpočinku, spánku, bdění, vzduchu, uklidňujících esencí a dalších věcí. Tak se lidé před Mojžíšem, s výjimkou několika málo jedinců, nechávali klamat astrologickými a přírodními zákony a přecházeli od jednoho zákona ke druhému a od jednoho boha k jinému. Někdy přijali hned několik z nich [najednou] a zapomněli na toho, Kdo je připravuje a předepisuje. Považovali je za příčinu blaženosti, zatímco jsou [tyto zákony a bohové] sami o sobě příčinou škody v závislosti na dispozicích a přípravě. Prospěšný sám o sobě je jen Boží řád a sama o sobě škodlivá je jeho nepřítomnost.

80. Kuzari řekl: Vraťme se k původnímu záměru! Sděl mi, jak vaše náboženství vzniklo, dále jak se rozšířilo a bylo vnímáno, jak shoda vystřídalala svár a jak dlouho tvému náboženství trvalo položit základy a ustavit se, dokud se plně nezformovalo a nedovršilo. Vždyť počátky náboženských komunit nepochybně spočívají na jednotlivcích, kteří si vzájemně pomáhají v prosazování názoru, jehož vítězství si Bůh přeje. Proto jejich počet

neustále přibývá, až nakonec zvítězí oni sami nebo tím, že se na jejich stranu postaví vítězný král, který přinutí většinu tento názor přijmout.

81. Učenec řekl: Tímto způsobem vznikají a vyvíjejí se rozumové zákony, jež mají svůj původ v člověku. Jestliže se objeví [člověk tvořící takové zákony] a provází jej úspěch, říká se o něm, že je „podporován Bohem“, „inspirován“ a tak podobně. Ale zákon, jenž pochází od Boha, povstává náhle. Bylo řečeno: „Staň se!“, a stalo se, podobně jako [v případě] stvoření světa.

82. Kuzari řekl: Ted' jsi nás, učence, poděsil!

83. Učenec řekl: Naopak, ta věc je ještě strašlivější, [než tušíš]. Šest set tisíc mužů z Izraele starších dvaceti let, kteří se nazývali podle dvanácti kmenů a odvozovali od nich svůj původ, bylo zotročeno v Egyptě. Nikdo se od nich neoddělil, nikdo neuprchl do jiné země a nesměl se s nimi žádný cizinec. Čekali na [splnění] slibu daného jejich dědům – Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi, mír s nimi –, že jim [Bůh] dá v dědictví Zemi izraelskou. Země izraelská se tehdy nacházela v držení sedmi převelice početných, mocných a bohatých národů, zatímco Izraelci byli nanejvýš opovrhovaní a ubozí; navíc faraón zabíjel jejich děti, aby se nerozmnožili. Bůh pak ale poslal Mojžíše a Árona, mír s nimi, kteří se, nehledě na svou slabost, zázraky, znameními a nadpřirozenými činy postavili faraónovi vzdor jeho moci. Faraón se před nimi nemohl ani skrýt, ani přikázat, aby jim bylo ublíženo, ani sebe sama nemohl ochránit před deseti ranami, jež dopadly na lid Egypta; [nejprve] na jejich vodu, poté na jejich zemi, pak na jejich vzduch, rostliny, zvěř, těla a nakonec na jejich duše, neboť v jediném okamžiku o půlnoci zemřeli ti nejdražší a nejmilovanější v jejich domácnostech – všichni prvorození synové. V každém domě, vyjma domů Izraelců, někdo zemřel (podle Ex 12,30). Všechny tyto rány na ně dopadly s [Božím] svolením, varováním a výstrahou a také odvolávány byly se

svolením a varováním, aby každý uvěřil, že jde o úmyslné jednání Boha, jenž koná, co se mu zlíbí a kdy se mu zlíbí, a nikoli o působení přírodních zákonů, hvězd nebo čiré náhody.

Izraelci vyšli z faraónova otroctví na Boží příkaz oné noci ve chvíli, kdy umírali prvorození Egypta, a dospěli k Rákosovému moři, přičemž je vedl oblakový sloup a ohňový sloup. Jejich veliteli, vůdci a představenými byli dva božští starci, Mojžíš a Áron, mír s nimi, jimž bylo ve chvíli, kdy se jim dostalo proctví, přes osmdesát let. Do té doby lid nevlastnil žádné zákony, kromě několika málo, jež zdědil od oněch jedinečných osobností, jako byli Adam a Noe. Mojžíš je nezrušil, nýbrž k nim přidal další. Poté je faraón pronásledoval, ale oni se neuchýlili ke zbraní, protože lid neznal [umění] boje. Pak se moře rozestoupilo a oni je přešli, ale faraón a jeho zástup se v něm utopili a moře vyvrhlo jejich mrtvá těla k Izraelcům, aby je spatřili na vlastní oči. Ten příběh je dlouhý a dobře známý.

84. Kuzari řekl: Věřu, to [vykonal] Boží řád a Zákon, který se s ním pojí, je nutné přijmout. Vždyť do lidského srdce nevstupuje pochybnost, že jde o kouzlo, klam či přelud. Kdyby rozpolcení moře a jeho přejítí bylo jen výplodem jejich představivosti, pak by také vysvobození [Izraelců] z otroctví, smrt jejich zotročovatelů, oloupení [Egyptanů] i zanechání vlastního majetku bylo pouhým výmyslem. Takové tvrzení by bylo očividnou zajuatostí heretiků.

85. Učenec řekl: Poté, když dorazili do pusté pouště, jim Bůh den co den, s výjimkou šabatu, sesílal nový, stvořený pokrm, který jedli po celých čtyřicet let (podle Ex 16,14–35).

86. Kuzari řekl: To také nelze popřít; totiž že to trvalo čtyřicet let a že šest dní [v týdnu] kromě šabatu byla sesílána [mana] šesti stům tisícům lidí a těm, kdo se k nim přidali (Ex 16,35; Num 11,6 a dále). Proto je povinností přijmout šabat, protože Boží řád je s ním nerozlučně spjat.

87. Učenec řekl: Šabat nebyl ustanoven jen z tohoto [důvodu], ale také z důvodu stvoření světa v šesti dnech a kvůli tomu, co nyní zmíním. Je pravda, že navzdory tomu, že lidé věřili v to, co jim Mojžíš, mír s ním, po těchto zázracích přinesl, v jejich srdcích i dále setrvala pochybnost, jak může Bůh hovořit k lidským bytostem. [Obávali se], aby snad původ Zákona nebyl založen na lidském názoru a myšlení, jež provází Boží inspirace a podpora, protože řeč bez řečníka z masa a krve považovali za nepravděpodobnou, neboť řeč je věcí tělesnou. Bůh si přál z nich tuto pochybnost sejmout, a proto jim nařídil, aby se připravili prostřednictvím vnitřního i vnějšího [očištění]. Nejjistějšími prostředky k němu bylo vyhýbání se kontaktu se ženami a zároveň příprava a uchystání se ke slyšení slova Božího. Lid se tedy připravil a uchystal k [dosažení] prorocké úrovně (Ex 19, 10 a dále), ba co více, k tomu, aby všichni onu řeč veřejně uslyšeli. To se stalo po třech dnech plných děsivých výjevů, blesků, hromů, zemětřesení a ohně, který obklopoval horu Sínaj a setrval na ní po čtyřicet dnů. Lid oheň viděl a viděl také Mojžíše, jak do něj vstoupil a z něj vystoupil. Lid rovněž zřetelně slyšel pronesení desatera, základu a kořene všech přikázání. Jedním z nich je přikázání dodržovat šabat, ačkoli přikáz jeho dodržování byl zmíněn již dříve v souvislosti se sesláním many (Ex 16,23–30).

Desatero nepředávali obyčejní lidé jako něco, co bylo vyhláše-no jednotlivci nebo prorokem, nýbrž Bohem. Neměli však Mojžíšovu sílu, mír s ním, aby hleděli na ten strašlivý výjev. Od toho dne lid uvěřil, že Mojžíš, mír s ním, byl příjemcem řeči, jejíž původ je od Boha, a neměl ohledně této řeči žádný předchozí názor ani představu, aby proroctví nebylo považováno, jak tvrdí filosofové, za [projev] duše, jež pročistila své myšlenky a spojila se s Aktivním intelektem, nazývaným „duch svatý“ nebo „anděl Gabriel“, od něž přijímá inspiraci. V oné chvíli se mu možná ve spánku nebo [ve stavu] mezi spánkem a bděním zdálo, že k němu někdo promlouvá a on ve své představivosti, nikoli na vlastní uši, slyší jeho řeč a onu osobu vidí ve své fantazii, nikoli na vlastní oči. Pak by se dalo říci, že k němu hovořil Bůh. Tyto domněnky

byly vyvráceny onou velikou epifanií a také tím, co následovalo po Boží promluvě, totiž [ukázkou] Božího písma, protože [Bůh] napsal desatero na dvě desky ze vzácných drahokamů a předal je Mojžíšovi, mír s ním. [Lidé] Desatero viděli jako Boží písmo, stejně jako ho předtím slyšeli jako Boží řeč. Mojžíš, mír s ním, pro ně na Boží příkaz zhotovil schránku a vztyčil nad ní známý stánek. Ta schránka mezi Izraelci setrvala po všechny dny proroctví, asi devět set let, dokud se lid nestal vzpurným; poté zmizela. Nabúkadnesar Izraelce přemohl a odvlkl do exilu.

88. Kuzari řekl: Kdo slyší vaše slova, že Bůh hovořil k zástupu vašeho lidu, napsal pro vás desky a tak podobně, má věru omluvu, jestliže vám připisuje myšlenku Jeho tělesnosti. Také vás je možné omluvit, neboť nelze popřít tyto hrozivé, vznešené a zcela zřetelné výjevy. Proto odmítáte-li dedukci a rozumové spekulace, jste ospravedlněni.

89. Učenec řekl: Chraň Bůh, abych [přijal] něco nemožného nebo něco, co rozum popírá a co považuje za nemožné. První přikázání Desatera prikazuje věřit v Boha. Druhé zakazuje přijmout jiné božstvo kromě Boha, On je vyvýšený, a [cokoli] k Němu přidružovat, a také zakazuje k Bohu něco přirovnávat, zobrazovat Jej, představovat si Jej, úhrem Boha ztělesňovat. Jakpak bychom Jej neměli prohlašovat za vyvýšeného nad veškeré zpodobňování, když mnohá z Jeho stvoření prohlašujeme rovněž za vyvýšená [nad něco takového], jako například rozumovou duši, jež je tím, co je ve skutečnosti člověk? Protože ta část Mojžíše, která k nám promlouvá, rozumí a vede, není ani jeho jazyk, ani srdce, ani mozek, naopak, to jsou pouze nástroje patřící Mojžíši, zatímco on sám je rozumovou, rozlišující duší, jež není tělem a nezabírá prostor. Žádný prostor není příliš úzký, [aby do něj nepronikla], ani ona není příliš úzká, aby v ní nenalezly místo formy všech stvořených věcí. Proto ji popisujeme pomocí andělských a duchovních přívlastků. Oč více bychom tak měli činit, [když hovoříme] o Stvořiteli všehomíra!

Nicméně nesmíme odmítat, co nám bylo ohledně této epifanie předáno. Proto říkáme, že nevíme, jak se zhmotnil [Boží] záměr, takže se stal slovem a zasáhl naše uši, ani co Vznešený stvořil pro [Mojžíše] z toho, co předtím neexistovalo, ani jaké již jsou věci pro Svůj záměr použil, neboť pro Boží moc není nic nemožné. Podobně jako říkáme, že Vznešený stvořil dvě desky a napsal nápis do nich vyrytý, říkáme také, že stvořil nebesa a hvězdy pouhou Svou vůlí. Bůh, On je vznešený, si [to] přál, a proto se [desky] zhmotnily v Jím chtěné míře a formě a s vyrytým nápisem Desatera. Podobně také říkáme, že rozpoltil moře a učinil z něj dvě zdi stojící od lidí nalevo a napravo, s širokými upravenými cestami a udusanou půdou, po níž kráčeli bez nesnázi a zdržení. Takové rozpolcení, vztyčení a umné ovládnání [vody] se připisuje Vznešenému. Nepotřeboval k tomu žádný nástroj ani prostředkující příčiny, jak to při své činnosti potřebují věci stvořené, protože voda stála na Jeho příkaz a zformovala se podle Jeho vůle. Týmž způsobem také vzduch, který dolehl k prorokovu uchu, byl zformován do [slyšitelné] podoby písmen nesoucích požadovaný smysl, u nějž si Bůh přál, aby je prorok i lidé slyšeli.

90. Kuzari řekl: To je přesvědčivá odpověď.

91. Učenec řekl: Netvrdím s určitostí, že k tomu došlo právě tímto způsobem. Možná k tomu došlo ještě tajemněji, než si umím představit, nicméně z toho vyplývá, že kdokoli byl očitým svědkem epifanie, nabyl jistoty, že jde bezprostředně o dílo Stvořitele, neboť se podobalo prvnímu tvoření a prvnímu stvoření. To proto v [lidských] duších klíčí víra v Zákon, který je spojen s epifanií, s vírou v novost světa a v to, že ho Bůh stvořil týmž způsobem, jako vidíte, že stvořil dvě desky, manu a další věci. Tak z duše věřícího zmizí pochybnosti filosofů a materialistů.

92. Kuzari řekl: Dej si pozor, učenče, aby se ti při líčení chvály-hodných vlastností tvého národa samolibost nestala průvodcem

a tys neopomenul zmínit jeho dobře známou vzdorovitost během samotné epifanie! Slyšel jsem totiž, že si v oněch dnech učinili [zlaté] tele a uctívali ho namísto Boha.

93. Učenec řekl: To byl hřích, za nějž byli pro svou vznešenost pranýřováni. Avšak vznešený je ten, komu se přičítají jeho hříchy.

94. Kuzari řekl: Z tvé [odpovědi] promlouvá kmenová stranicost a zanícení pro vlastní lid. Což existuje větší hřích než tento? Jaká přednost jim po tomto [činu] zůstává?

95. Učenec řekl: Dopřej mi trochu času, abych ti mohl prokázat vznešenost tohoto lidu. Skutečnost, že je Bůh přijal jako skupinu a jako národ mezi náboženskými komunitami světa, dostatečně dosvědčuje, že mezi jejich zástupy přebýval Boží řád, takže všichni dosáhli úrovně, [kdy slyšeli Boží] řeč. Řád také přešel na jejich ženy, takže se některé z nich staly prorokyněmi po onom [období, během nějž] Řád přebýval pouze v jedinečných [mužích] od Adama dále. Adam byl veskrze dokonalý. Vždyť dílo moudrého a mocného Tvůrce vytvořené z látky, kterou vybral s ohledem k formě, již jí chtěl dát, je dokonalé a bez vady. [Tuto dokonalost] nemařily žádné překážky, ani z důvodu míšení otcova semene a matčiny krve, ani kvůli výživě, ani životosprávě v době růstu a dětství, ani kvůli vlivu vzduchu, vody a půdy, poněvadž [Bůh] stvořil Adama v podobě muže na vrcholu jinošství, který je dokonalý jak svou tělesnou konstitucí, tak povahou. To on obdržel dokonalou duši a rozum na nejvyšším možném stupni lidské přirozenosti. Dále [obdržel] Boží schopnost, která přichází po rozumu, tím méně úroveň, na níž se člověk může spojit s Bohem a duchovními bytostmi a zná pravou podstatu věcí, aniž by se jí učil, nýbrž [ji poznal] nejsnadnějším nazřením. Námi byl nazván „synem Božím“ a on i všichni, kdo se mu z jeho potomstva podobají, jsou nazýváni „syny Božími“. Adam zplodil mnoho dětí (podle Gn 5,4), avšak žádné z nich nebylo hodno stát se jeho nástupcem, vyjma

Ábela, neboť on jediný byl jako on. Když jej jeho bratr Kain zabil, závidě mu tuto úroveň, byl nahrazen Šétem, jenž byl jako Adam; on byl mezi jeho potomky nejlepší – byl jako ryzí zrno –, zatímco ostatní se podobali plevám a nekvalitním datlím. Nejlepším z Šetových potomků byl Enoš. Podobně přešel Řád na Noeho prostřednictvím jednotlivců, kteří byli nejryzejším zrnem jako Adam, a ti se také nazývali „syny Božími“. Také oni byli obdařeni dokonalostí tělesné konstituce i povahy, dlouhověkostí, [poznáním] věd a silou. [Společná] délka životů potomků od Adama po Noeho je totožná s délkou životů od Noeho po Abrahama.

Někdy se mezi nimi vyskytl někdo, s nímž se Boží řád nespojil, jako například Terach. Ale Abraham, jeho syn, byl žákem svého děda Hebera, ano, on znal samotného Noeho, a tak se Boží řád v nepřetržitém řetězci předával z dědů na vnuky. Abraham byl nejdrahocennějším potomkem a žákem Hebera, proto byl nazván Hebrejcem (podle Gn 14,13). Heber byl nejdrahocennějším potomkem Šéma a Šém nejdrahocennějším potomkem Noeho, neboť se stal dědicem mírného pásma, v jehož střední a nejlepší části leží Země izraelská, země proroctví; zatímco Jefet odešel směrem na sever a Chám na jih. Nejdrahocennějším ze všech synů Abrahamových byl Izák, a proto Abraham poslal všechny své syny daleko z této jedinečné země, aby se stala Izákovým výlučným vlastnictvím. Nejdrahocennějším potomkem Izáka byl Jákob a jeho bratr Ezau byl zapuzen, protože Izák měl na tuto zemi právo. Všichni Jákobovi synové byli nejdrahocennějšími potomky [svého otce] a všichni byli hodni Božího řádu, proto to místo, které bylo vyhrazeno pro Boží řád, připadlo jim. To je počátek přebývání Božího řádu, jenž se do té doby nalézal jen v jednotlivcích, v [celém] společenství.

Proto na ně Bůh v Egyptě dohlížel, rozmnožil je a staral se o ně, jako se pěstuje strom s dobrými kořeny, dokud nevydá dokonalé plody podobné plodu prvotnímu, z něhož jeho sazenice vzešla. Tím je míněn Abraham, Izák, Jákob, Josef a jeho bratři, a jako další plody vzešli Mojžíš, mír s ním, Áron a Mirjam,

mír s nimi, a [lidé] jako Besaleel, Ohalíab (Ex 35,30–35), předáci kmenů a sedmdesát starších, kteří byli nepřetržitě hodni proroctví (Nu 11,24–25), dále Jozue, Káleb (Nu 13,30; 14,6 a dále), Chúr (Ex 17,10; 24,14) a mnozí další. V onu dobu byli [všichni] hodni toho, aby se na nich vyjevilo Boží světlo a prozřetelnost. [když se mezi nimi nalézaly zatvrzelé a odporné osoby, [jako celek] byli nepochybně nejdrahocennější skupinou a kvůli své vrozené povaze a charakteru náleželi k nejdrahocennější [části lidstva]. Navíc zplodili ty, kteří se následně stali nejřednějšími. Z tohoto důvodu byl vzpurný otec uchráněn díky tomu, co v něm bylo přimíšeno z nejřednějšího, jež se [později] projevilo na jeho dítěti či vnukovi podle čistoty semene, jak jsme již řekli ohledně Teracha a ostatních, k nimž [Boží řád] nepřilnul. Jejich vrozená povaha nicméně umožňovala zplodit nejdrahocennější potomstvo, zatímco nic podobného se nenalézalo v přirozenosti nikoho z potomků Cháma a Jefeta. Podobně se to má s fyzickými rysy; vždyť kolik lidí se vůbec nepodobá svým otcům, nýbrž dědům! Je nepochybné, že tato přirozenost a podoba byly v otcích skryté, ačkoli nebyly zjevné smyslem, podobně jako Heberova přirozenost v jeho synech přebývala skryté, dokud se nevyjevila na Abrahamovi.

96. Kuzari řekl: To je pravá vznešenost předávaná od Adama, nejvznešenějšího z tvorů země, a proto vám, spíše než všemu existujícímu na zemi, jistě tato vznešenost náleží. Kde však byla ve chvíli hříchu [uctívání zlatého telete]?

97. Učenec řekl: V té době všechny národy užívaly obrazy jako předměty uctívání. I kdyby filosofové dokázali Boží jedinstvo a moc, neměli jinou možnost než obrazy přijmout a neučenému lidu a davům říkat, že se s nimi pojí něco božského a že se odlišují něčím zázračným a podivuhodným. Někteří z [těchto lidí] to připisovali Bohu, stejně jako to dnes činíme my sami ohledně míst, která uctíváme natolik, že toužíme po požehnaní skrze jejich prach a kameny (Ž 102,15). Jiní to přičítali duchům

určitých hvězd, znamením zvěrokruhu nebo vztahu [způsobenému] talismany a dalším takovým věcem. Lid se sjednotil okolo jednoho Zákona pouze za pomoci hmatatelného zpodobnění, které by následoval.

Vždyť také Izraelcům bylo přislíbeno, že k nim od Boha sestoupí něco, co uvidí a za čím půjdou, stejně jako následovali oblakový sloup a ohňový [sloup] ve chvíli, kdy vyšli z Egypta. Boha, On je vznešený, uctívali, k Němu se obraceli a klaněli, majíce sloup co směr [uctívání]. Stejným způsobem následovali oblakový sloup, který nad Mojžíšem, mír s ním, stál po celou dobu, co k němu Bůh hovořil. Před ním Izraelci stáli a klaněli se Bohu, On je vznešený (Ex 33,8–10). Lid pak slyšel vyhlášení Desatera a Mojžíš, mír s ním, vystoupil na horu, aby čekal na dvě desky a pak je sepsané snesl dolů. Proto aby měl lid viditelný směr modlitby, vyrobil pro ně schránu, v níž byla Boží smlouva a Boží stvoření, to jest dvě desky – včetně všeho, co schránu obklopovalo, jako oblaka, oheň a všeliké zázraky, které se později jejím prostřednictvím udály –, lidé ale zatím stále čekali na Mojžíšův sestup. Zůstali tak, jak byli, a nezměnili svůj zevnějšek, šperky ani oděvy, v nichž slavili den [epifanie] na hoře (Ex 33,6). Ba co více, zůstali ve stejném stavu jako předtím a s dychtivými pohledy čekali na Mojžíše, mír s ním. Ten je však nechal čtyřicet dní čekat, ač se nevybavil žádnými zásobami a opustil je s úmyslem, že se zdrží jen jeden den.

Posléze u některých osob z toho obrovského zástupu lidu převládlo zlé mínění a neučení lidé se počali rozpadat do skupin. Množily se názory a domněnky, až se jedna skupina dožadovala předmětu uctívání, který by mohla následovat jako ostatní národy, aniž by tím popírala Boží moc Toho, který je vyvedl z egyptské země. Naopak, byl by pro ně předmětem, na nějž by mohli poukazovat ve chvíli líčení zázraků svého Pána, jak to činili věrní s Mojžíšovou schránou, tvrdíce, že tam přebývá Pán (Nu 10,35–36), a jak činíme my sami s nebem a se vším, co se podle našeho zjištění pohybuje pouze na základě Boží vůle, a nikoli prostřednictvím náhody, lidského přání nebo přírody.

Jejich hřích proto spočíval ve zhotovení podoby, což jim bylo zakázáno, a v přisuzování čehosi božského věci vytvořené vlastníma rukama a z jejich svobodné vůle, aniž by jim to Bůh přikázal. Jejich omluva tudíž spočívá v rozkolu, k němuž mezi nimi předtím došlo. Však počet těch, kdo [zlaté tele] uctívali, nedosáhl ani tří tisíc z celkového počtu šesti set tisíc (Ex 32,28). A omluvou pro elitu, která pomáhala při jeho vytváření, bylo, že se tak dělo kvůli oprávněnému důvodu: chtěli odlišit rebelanta od věrného, aby rebelant, který tele uctívá, mohl být zabit. V tomto ohledu však elitu lze kritizovat, neboť vyvedla neposlušnost z možnosti a skrytosti na pokraj uskutečnění.

Ač přestoupili jedno z Božích přikázání, tento hřích nepředstavoval odchýlení se od jejich celkové poslušnosti Tomu, kdo je vyvedl z Egypta. Vznešený vskutku zakázal zpodobnění, [ale] oni toho nedbali. Měli být trpěliví a neměli si pro sebe zhotovit idol a směr, k němuž by se při modlitbě obraceli, oltář a oběti. Stalo se tak kvůli rozumové spekulaci jejich astrologů a výrobců talismanů, kteří tvrdili, že jejich logicky zdůvodněné činy jsou činy pravdivé. Jejich cesta byla táž jako cesta hlupáka, o němž jsme již hovořili. Ten se ujal lékárny a zabil ty samé lidi, kteří [z jejich léků] měli prve prospěch. Vždyť lid neměl v úmyslu odchýlit se od poslušnosti [lékaři]. Naopak, podle vlastního tvrzení se snažili být poslušní a to je důvod, proč se obrátili na Árona. Ten chtěl odhalit jejich skryté úmysly, a proto jim pomohl vytvořit [tele]. Pokárání tudíž náleží i jemu, protože vyvedl jejich rebelství z možnosti do uskutečnění.

Tento příběh se nám zdá šokující a hanebný, neboť v naší době z většiny náboženských komunit již vymizely předměty uctívání, zhotovené jako idoly, ale tehdy to bylo považováno za nedůležité, neboť všechny náboženské komunity idoly uctívaly. Kdyby vina Izraelců spočívala v tom, že si za účelem uctívání svobodně zvolili nějaký dům, učinili ho směrem svých modliteb a místem svých obětí a také jej ctili, celá záležitost by jistě nebyla tak zveličována, protože to dnes činíme i my, když o vlastní vůli užíváme chrámy, prokazujeme jim úctu a jejich

prostřednictvím hledáme požehnání. Někdy dokonce říkáme, že v nich dlí Bůh a že je obklopují Jeho andělé.

Nebýt nezbytnosti stmelit dohromady naši komunitu, toto vše by bylo odsouzeno tak, jako byli za dnů království odsuzováni lidé nezávislého úsudku za to, že k uctívání užívali domy, jimž se říkalo *bamot* [tj. posvátná návrší]. Ctnostní králové je ničili, aby byl uctíván pouze Chrám, který vyvolil Bůh, ve viditelné podobě, již přikázal (2Kr 23,1–8; 1Pa 28,19). Zpodobnění, která [do něj] nařídil [umístit], jako byli dva cherubové, nezakázal. Trest však přesto dopadl na ty, kdo toho dne tele uctívali; ti byli zabiti. Jejich počet z celkových šesti set tisíc lidí činil asi tři tisíce (Ex 32,26–28). Mana nepřestala padat, aby měli pokrm, mrak je nepřestal stínit, ohnivý sloup je stále vedl (Neh 9,18–20) a proroctví se mezi nimi šířilo a vzrůstalo. Nic z toho, čím byli nadáni ve svém přednostním postavení, jim nebylo odňato, vyjma dvou desek, které Mojžíš, mír s ním, roztříštil. Poté se přimluvil za jejich navrácení a byly jim navráceny. Jejich hřích jim byl odpuštěn (Nu 14,20).

98. Kuzari řekl: V podstatě jsi potvrdil můj názor na to, v co jsem věřil a co jsem viděl ve snu: člověk dosáhne Božího řádu jen pomocí Božího řádu neboli skrze Bohem přikázané skutky. Jestliže tomu tak není, pak se většina lidí snaží [podle nejlepšího přesvědčení], včetně astrologa, výrobce talismanů, uctívačů ohně, uctívačů slunce, dualistů a dalších.

99. Učenec řekl: Ano. Taktéž je tomu s přikázáními obsaženými v Tóře, která Bůh pronesl k Mojžíšovi, a také s tím, co Mojžíš napsal a předal obrovskému množství lidu při shromáždění v poušti. Kvůli tak velkému množství lidí nebylo zapotřebí vyjmenovávat řetězec jednotlivých tradentů pro každou kapitolu a každý verš. Jasný výklad od Boha doprovázel popisy způsobu, místa a směru přinášení obětí, toho, jak mají být poraženy a jaké rozličné úkony je třeba vykonávat s jejich krví a údy (Lv 1,1–7,38), aby z těchto popisů nechyběla ani sebemenší věc.

Tím by byla zkažena celá [oběť]. Podobně se to má s přírodními jsoucnými, která jsou provázána příliš mnoha jemnými vztahy, než aby mohly být pochopeny. Kdyby jejich vztahy byly jen nepatrně porušeny, vše, co mělo vzniknout, by bylo zničeno; pak by například rostlina, zvíře nebo úd byly poškozené anebo vůbec neexistovaly.

[Bůh] rovněž uvedl, jak naporcovat obětované zvíře a co dělat s jednotlivými částmi: co je určeno k jídlu; co ke spálení; kdo to má jíst; kdo to má spálit; kdo z jednotlivých skupin pověřených obětováním má obětovat, aniž by jich bylo příliš mnoho; jaké jsou charakteristiky obětujících – dokonce jejich zevnějšek a oděvy –, aby netrpěli žádnou vadou, zvláště Áronovec [tj. velekněz], jemuž je dovoleno vstoupit na místo Božího řádu, kde přebývala Boží přítomnost spolu se schránou a Tórou (Lv 16,3). Bylo by příliš rozvláčné popisovat vše, co se týká čistoty a rituálního očištění, různých úrovní očištění, posvěcení (Lv 22,3–6) a modliteb (Nu 6,23–27). Ohledně těchto záležitostí je třeba číst Tóru a to, co tradovali učenci. Vše je odvozeno z Božího slova k Mojžíšovi.

Také celková podoba stánku setkávání byla Mojžíšovi ukázána na hoře [Sínaj]: stánek setkávání, stan, předkladný stůl, svícen, schrána, přilehlá nádvoří, jejich sloupy a závěsy, a také [postup], jak má být vše vyrobeno, mu byl duchovním způsobem ukázán (Ex 25,40; 26,30). On vše vytvořil tělesně v souladu s tím, co mu bylo předepsáno. Podobně i uctívání Chrám, který postavil Šalomoun, byl vytvořen na základě duchovní předlohy ukázané Davidovi (1Pa 28,11–19). Dokonce nám zaslíbený, věčný a svatý Chrám byl ve své podobě a vzhledu ukázán proroku jménem Ezechiel (Ez 40). Ve věci uctívání Boha se nelze řídit předpoklady, rozumovými spekulacemi ani vlastním úsudkem. Kdyby tomu tak bylo, filosofové by svými vědami a rozumem již mnohokrát dosáhli toho co Izraelci.

100. Kuzari řekl: Duše s radostí přilne k takovému Zákonu, aniž by pochybovala o příchodu proroka k ujařmeným otrokům, který

jim slíbí, že okamžitě, bez meškání či prodlení, vyjdou z otroctví, jak bylo vylíčeno, že je přivede do Země izraelské navzdory sedmi národům, z nichž každý byl silnější než oni, a že každému kmeni přidělí jeho díl země ještě předtím, než do ní dospějí (Nu 34). To vše bylo vykonáno v nejkratším možném čase a za pomoci nejpodivuhodnějších zázraků. To potvrzuje velikost Toho, kdo posílá, vznešenost posla a přednost těch, k nimž právě byl poslán. Kdyby [však] řekl: „Byl jsem poslán, abych vedl správnou cestou celý obydlený svět,“ a přitom by zpráva o něm nedospěla ani k jeho polovině, jistě by bylo možné činit jeho poselství výtky, neboť se tím nenaplnil Boží záměr. Navíc okolnost, že Jeho kniha je v hebrejštině, by jeho naplnění znemožňovala. Sindové, Indové a Chazaři by byli pověřeni jí porozumět a jednat podle ní až po stovkách let, a to [jen] v případě, že by byli přemoženi a konvertovali, nebo proto, že by žili v blízkosti [Židů], a ne proto, že byli svědky samotného proroka [tj. Mojžíše] nebo jiného proroka, který by jej dosvědčoval a jeho Zákon potvrzoval.

101. Učenec řekl: Mojžíš vyzval k [přijetí] Zákona pouze svůj lid a ty, kdo hovořili jeho jazykem. Navíc, Bůh jim slíbil, že Svůj Zákon v budoucnu bude skrze proroky potvrzovat (Dt 18,15–18), což činil po celou dobu, co [s nimi] byl spokojen a co [mezi nimi] přebývala Boží přítomnost.

102. Kuzari řekl: Proč ale nebylo takové vedení míněno pro všechny? Tak by bylo v souladu s moudrostí.

103. Učenec řekl: A nebylo by vhodnější, aby byla všechna zvířata rozumná? Zapomněls již, jak jsme prve [debatovali] o poslušnosti Adamova potomstva a o tom, jak prorocký Boží řád přebývá v jednotlivci, jenž je nejčistším zrnem z bratří a nejlepším z otcova potomstva, díky čemuž jeden člověk nepřetržitě následuje za druhým a přijímá toto světlo? Ostatní byli jako plevy, které ho nepřijaly, dokud nepřišli Jákobovi synové jakožto nejlepší zrna a nejvybranější část [svého otce]. Od [ostatních]

Adamových dětí se odlišovali prostřednictvím zvláštní božské charakteristiky, která z nich činila jakoby jiný druh a jinou, andělskou substanci. Všichni hledali prorockou úroveň a většina z nich jí dosáhla. Ti, kdo jí nedosáhli, se jí nicméně přiblížili skrze [Bohu] libé skutky, posvěcení, očistění a setkáními s proroky.

Věz, že duchovní přeměna nastává u toho, kdo potká proroka a uslyší jeho božská slova. Ten se odděluje od svého druhu čistotou duše, touhou po [božských] úrovních a lnutím k pokoře a rituální čistotě. To podle těch, [kdo se s proroky setkávali], představovalo zřejmý důkaz a jasné, přesvědčivé znamení odměny ve světě příštím, protože od duše člověka se očekává, že stane-li se božskou, oddělí se od smyslového vnímání, bude zřít na vyšší svět, těšit se z pohledu na světlo Božího království a naslouchat Boží řeči. Taková duše, jíž zanikly tělesné orgány, je věru bezpečna před smrtí. Jestliže se tedy nalézá Zákon, jenž člověku umožňuje dosáhnout této úrovně, a to skrze poznání tohoto Zákona a jeho praktikováním na určeném místě a v souladu s podmínkami, které nařizuje, pak jde nepochybně o Zákon zaručující nesmrtelnost duší po zániku [jejich] těl.

104. Kuzari řekl: Věru, sliby učiněné jinými [náboženstvími] jsou silnější a přesvědčivější než ty vaše.

105. Učenec řekl: Všechny [nám učiněné sliby budou naplněny] po smrti a v tomto životě není nic, co by některý z nich [naplňovalo], ani nic, co by na [jejich naplnění] poukazovalo.

106. Kuzari řekl: Ano. Ale mezi těmi, kdo věří v tyto [vám učiněné] sliby, jsem neviděl nikoho, kdo by toužil po jejich brzkém naplnění. Naopak, kdyby je mohl pozdrzet, oddálit o tisíc let a zůstat přitom naživu ve svém nuzném bytí a při vši mizérii a bídě světa, raději by tak volil.

107. Učenec řekl: Co si v tom případě myslíš o tom, kdo byl svědkem veliké epifanie Božího království?

108. Kuzari řekl: Bezpochyby by toužil po tom, aby jeho duše zůstala oddělena od smyslů a aby se navěky těšil z onoho světla. Takový člověk touží po smrti.

109. Učenec řekl: Nám ale bylo slíbeno, že budeme s Božím řádem spojeni skrze proroctví a to, co se mu podobá, a že s námi bude Boží řád spojen skrze skutky prozřetelnosti, divy a zázraky. Z toho důvodu nebylo v Tóře nikdy řečeno: „Budete-li konat podle tohoto Zákona, navrátím vás po smrti do zahrad a rozkoší“, ale namísto toho [Tóra] říká: „Budete mi zvláštním vlastnictvím“ (Ex 19,5) a „budu Bohem, který vás povede.“ Mezi vámi se najdou tací, kteří vstoupí do Mé blízkosti a vystoupí do nebe jako ti, jejichž duše se pohybují mezi anděly, a také moji andělé se budou pohybovat mezi vámi na zemi. Uvidíte je jako jednotlivce i jako skupiny, jak vás chrání a bojují za vás. Vaše existence v této zemi, zemi svaté, která vám pomůže [dosáhnout] této úrovně, bude trvat navěky. Její úrodnost a neúrodnost i její blaho a bída závisejí na Božím řádu podle vašich skutků.

Svět bude řídit své záležitosti podle přirozeného dění, avšak vás ne, protože mezi vámi bude přebývat Boží přítomnost a zároveň s ní uvidíte, jak je vaše země úrodná a jak deště budou přicházet pravidelně jen v době, kdy je jich zapotřebí. Bez přípravy také zvítězíte nad svými nepřáteli, a tak poznáte, že vaše záležitosti neprobíhají podle zákona přírody, nýbrž v souladu s volbou: zhřešíte-li, uvidíte, že nastane sucho, neúroda, mor a [rozmnoží se] dravá zvíř, zatímco celá země bude žít v klidu. Tak poznáte, že vaše záležitosti řídí řád převyšující řád přírody. To vše se již stalo, a tak jsou zaslíbení Zákona zaručená a není třeba se bát, že budou zrušena. Sliby všech ostatních Zákonů [zaručené nejsou, protože se týkají posmrtného života. Avšak sliby učiněné nám] mají jeden společný princip: naději být nablízku Pánu a Jeho andělům. Kdo dosáhl této úrovně, zániku se bát nemusí.

Navíc tento Zákon nám byl předložen jako přímá zkušenost. Je tomu s námi jako se vzájemně si oddanými druhy, kteří společně cestují pustinou. Jeden z nich se vydal na cestu do Indie

a od indického krále se mu dostalo cti a vážnosti. Onen král totiž věděl, že poutník patří ke skupině druhů, jejichž otce kdy si znal a byli si blízkými přáteli. Proto mu dal poklady, aby je odnesl svým druhům, oděl je do oděvů a na zpáteční cestu mu poskytl svůj doprovod, o němž by se nikdo nedomníval, že by byl schopen vzdálit se z královské blízkosti, nebo dokonce sestoupit do oné pouště, a udělil mu přikázání a závazky pro přijetí poslušnosti. Poté se poutník spolu s indickými posly navrátil ke svým druhům. Ti posly přivítali, usilovně jim sloužili, prokazovali jim čest a ubytovali je v paláci, který pro ně postavili. Druhové začali vysílat [vlastní] posly, aby došli do Indie a viděli krále, a přitom vynaložili jen málo úsilí díky pomoci [prvních] poslů, kteří je vedli nejkratší a nejpřímější cestou. Každý z nich věděl, že tomu, kdo si přeje dospět do Indie, cestu usnadní, jestliže bude plně poslouchat krále a ctít jeho posly, kteří mu pomáhají ke králi dospět. Nemuseli se ptát: „Proč bychom se měli zavazovat poslušnosti?“, protože důvod byl na základě osobní zkušenosti zřejmý: být ve spojení s králem, vždyť spojení s ním je radostí.

Druhové jsou Izraelci, prvním cestovatelem je Mojžiš a ostatními cestovateli další proroci. Indickými posly jsou Boží přítomnost a andělé, oděvy představují [jednak] rozumem pojímané světlo, které spočinulo na Mojžišově duši skrze proroctví, [a také] smysly vnímané světlo, jež spočinulo na jeho tváři (Ex 34,29), a zasláné poklady jsou dvě desky s Desaterem.

Ti, kdo [následovali] jiné zákony,²¹ nic podobného neviděli. Spíše jim bylo řečeno: „Zavažte se poslušností králi Indie, jako se jí zavázali oni druhové, a po smrti budete s králem spojeni. Jestliže tak neučiníte, On vás [od sebe] vzdálí a po smrti potrestá.“ Někdo mezi nimi řekl: „Nikdo k nám nepřišel, aby nás zpravil o tom, že by se od chvíle smrti nacházel buď v Rajske

²¹ Ar. *nawāmīs* (sg. *nāmūs*, z řeckého *nomos*, pl. *nomoi*). Autor rozlišuje mezi zákony vytvořenými lidmi, *nawāmīs*, a zjeveným Zákonem (ar. *šarī'a*). V překladu tyto termíny odlišujeme pomocí velkého a malého písmene.

zahradě, nebo v plamenech.“ Většina z nich ale raději dala do pořádku své záležitosti a dosáhla vzájemné shody. Zavázali se poslušností, zatímco uvnitř duše chovali jen slabou naději, [že jejich závazek poslušnosti bude odměněn]. Navenek však tuto naději [projevovali] pevně a neochvějně, vyvyšující se a prostřednictvím víry vystavující svou moc nad neučeným lidem. Jak se tito lidé mohou honosit svou předností na základě pouhého tvrzení, co se jim stane po smrti, před těmi, jimž se takový [slib] splnil již zaživa? Což není přirozenost proroků a přátel Božích věčnému životu blíže než přirozenost těch, kdo se takové úrovni nepřiblížili?

110. Kuzari řekl: Rozumu se přičí, že by člověk měl být svou přirozeností smrtelný a že by jeho tělo i duše měly zaniknout, podobně jako [zaniká] dobytek; vyjma filosofů, jak se sami domnívají. Zatímco vyznavači různých náboženství říkají, že člověk může žít navěky blaženě, pronese-li ústy pouhé slovo, a možná po celý život znal pouze toto slovo a možná ani nerozuměl jeho smyslu. Slovo, které někoho přenese z úrovně dobytka na úroveň andělů, musí být věru mocné! Kdo je nepronesl, stane se dobytkem, i kdyby byl po celý život učeným a zbožným filosofem toužícím po Bohu, On je vyvýšený.

111. Učenec řekl: My nepopíráme, že ctnost každého jednotlivého člověka, ať už náleží k jakékoli komunitě, Bůh odmění. Domníváme se však, že nejdokonalejší ctnost patří těm, kteří jsou [Bohu] blízcí ještě zaživa, a postavení, kterého dosáhnou po smrti u Boha, posuzujeme podle postavení [dosaženého zaživa].

112. Kuzari řekl: Nyní užij této analogie opačně a vyvod' jejich postavení ve světě příštím z jejich postavení ve světěездеjším.

113. Učenec řekl: Vidím, že nás plíšíš pro naši poníženost a nuzotu, avšak i nejctnostnější lidé těchto náboženských komunit

se jimi pyšní. Vystavují na odív toho, kdo pravil: „Kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i levou, a kdo ti vezme plášť, dej mu také košili“ (srov. Mt 5,39–40)? On, jeho druhové a následovníci byli po staletí ponižováni, bití a zabíjeni v rozsahu, který je jim dobře znám, a na tom se zakládá jejich pýcha a sláva. Totéž platí o muži, jemuž byl dán islámský Zákon, a o jeho družích, dokud nenabylí vrchu a vítězství. Také oni se pyšní ponížeností a nuzotou a žádají pomoc [u Boha] skrze ně, a nikoli prostřednictvím mocných králů, panujících nad rozsáhlými územími a ukrytých za neproniknutelnými závěsy, jejichž válečné vozy šíří děs. Náš vztah s Bohem je intimnější, než kdybychom si v tomto světě vydobyli vítězství.

114. Kuzari řekl: To by byla pravda, kdyby vaše pokora byla vaší svobodnou volbou, zatímco ve skutečnosti je nutností. Kdybyste zvítězili, také byste zabíjeli.

115. Učenec řekl: Zasáhl jsi mě na zranitelném místě, králi Charazů. Ano, kdyby většina z nás, jak říkáš, setrvala v ponížení kvůli věrnosti Bohu a Jeho Zákonu, Boží řád by nás tak dlouho nepřehlížel. Jen málo z nás jedná podle tohoto názoru, přesto většinu čeká odměna, protože nese ponížení, částečně z nutnosti, částečně ze svobodné volby. Kdyby totiž někdo [z nás] chtěl, mohl by se pouhým slovem, jež byl bez obtíží pronesl, stát přítelem a rovnocenným tomu, kdo jím pohrdá. Něco takového není skryto spravedlivému Soudci. Kdybychom tedy snášeli tento exil a neštěstí výhradně kvůli Bohu, jak bychom měli, jistě bychom se stali ozdobou očekávaného věku mesiášova příchodu, a tak bychom také přiblížili čas určený pro očekávané vykoupění. My nepovažujeme za sobě rovného nikoho, kdo konvertoval k našemu náboženství pronesením pouhého slova, nýbrž toho, [kdo se zavázal] konat namáhavé náboženské úkony zakotvené v Zákoně, jako jsou rituální očišťování, učení, obřizka a mnohé další. Přesněji řečeno, [kdo se zavázal] zachovávat náš způsob života.

Podmínkou a jedním z důvodů obřizky je stále si připomínat, že je božským znamením, které Bůh ustanovil pro orgán podmanivé žádostivosti, aby mohla být podmaněna. Musí být proto užívána náležitě: semeno má být vloženo na správné místo, ve správný čas a správným způsobem. Možná toto semeno bude ušlechtilé a příhodné k přijetí Božího řádu. Kdo se drží této cesty, již se on sám i jeho potomstvo o notný kus přiblížili Bohu. Přesto člověk, který se připojí k náboženství Izraele, není roven rodilému Židu, neboť rodilí Židé jsou zvláště způsobilými pro prorocství. Cílem ostatních je učit se od nich a stát se učenými přáteli Božími, nikoli proroky.

Zaslíbení [světa příštího] se ti líbila. Avšak naši učenci jako první popsali ráj a peklo, vyměřili jejich délku a šířku²² a vylíčili jejich blaženost i utrpení mnohem důkladněji, než jak učinily [nám] blízké náboženské komunity. Navíc od počátku našeho rozhovoru jsem ti vyprávěl pouze o textech obsahujících slova proroků, sliby o světě příštím se v nich však nenalézají tak hojně a výslovně, jako je tomu ve slovech učenců. Ano, proroci hovoří o navrácení prachu lidského těla do prachu a o návratu ducha ke Stvořiteli, který jej dal (Kaz 12,7). Slova prorocství [také hovoří] o budoucím zmrtvýchvstání (Iz 26,19; Dn 12,2) a o poslání proroka jménem Eliáš neboli al-Chidr,²³ který již byl v minulosti poslán (Mal 3,23–24) a kterého Bůh vzal vzhůru podobně, jako vzal někoho jiného (Gn 5,24); říká se, že neokusil smrt. Mimoto Tóra obsahuje modlitbu člověka, který prokovoal s Božím svolením a modlil se za lehkou smrt a za to, aby jeho konec mohl být jako konec Izraelců (Nu 23,10). Také jeden král se dotazoval zesnulého proroka, totiž Saul Samuela. Ten mu prorokoval o všem, co se mu přihodí, podobně jako mu prorokoval zaživa, ačkoli Zákon královo jednání neboli dota-

zování se mrtvých zakazuje (1S 28,7–25; Dt 18,11). To ukazuje, že ve dnech proroků lid věřil, že duše po zániku těla žije dále, a proto se dotazoval mrtvých.

Na počátku naší modlitby, kterou znají nazpaměť dokonce i ženy, nemluvě o vzdělané elitě, [se říká:] „Můj Pane, duch, kterého jsi do mne vdechl, je svatý. Ty jsi jeho Stvořitel, Ty jej sřežíš. Ty jsi tím, kdo mi ho vezme, a Ty mi ho navrátíš ve světě příštím. Proto dokud mě provází, budu Tě velebit a chválit, ó Pane [všech] světů. Chvála Tobě, který navracíš ducha do mrtvých těl.“²⁴ Ráj, o němž lidé tak často hovoří, byl [jimi] převzat z Tóry. Je identický s úrovní, jež byla [původně] připravena pro Adama; kdyby se nevzbuřil, zůstal by na této úrovni navěky. Podobně Hinómské údolí [tj. Gehinom] je dobře známé místo poblíž Chrámu. Jde o příkop, ve kterém se spalují nečisté kosti, těla mrtvých zvířat a další nečistoty; oheň v něm nezháší. Slovo Gehinom je hebrejské kompozitum.

116. Kuzari řekl: V tom případě po vašem Zákoně nepřichází nic nového kromě detailů zpráv o ráji a ohni, jejich různých úrovních a objasnění a rozpracování daného materiálu.

117. Učenec řekl: Ano, ale ani toto není nové, protože učenci o tom [všem] již zevrubně hovořili. V té věci tedy neuslyšíš nic [nového], co bys již nenalezl ve zmínkách učenců, kdybys po tom pátral.

²² Viz bPes 94a.

²³ Al-Chadir je ve středověkých arabských legendách protějškem proroka Elijáše. Oběma světům náleželo přední místo ve středověkém kultu svatých míst na Blízkém východě.

²⁴ Každodenní modlitba *Elohej nešama*. Ha-Levi ji uvádí v arabském překladu.

Pojednání druhé

1. Poté se králi Chazarů přihodilo vše, co stojí psáno v dějinách Chazarů: V horách Warsān odhalil svému vezírovi tajemství snu, který se mu opakovaně zdál a [který jej vyzýval], aby hledal takové konání, jež by bylo libé Bohu, On je vyvýšený. I vydali se oba, král i vezír, na cestu po moři do pustých hor. V noci náhodou přišli k jeskyni, v níž o každém šabatou odpočívala skupina Židů. Odhalili jim, kdo jsou, konvertovali k jejich náboženství a nechali se v oné jeskyni obřezat. Oba se [poté] vrátili do své země pevní ve víře Židů. Přesto však skrývali tajemství své víry, aby je obezřetně a krůček po krůčku odhalili několika vznešeným lidem. Jejich počet narůstal, až posléze rozhlásili, co chovali v tajnosti. Nabyli vrchu nad zbytkem Chazarů a nakonec je přivedli k náboženství Židů. Do různých zemí poslali pro učence a knihy a studovali Tóru.

[Dovídáme se také] o jejich vznešeném jednání, vítězstvích nad nepřáteli, územních ziscích, odkrytých pokladech, o tom, jak se jejich vojsko rozrostlo natolik, až čítalo stovky tisíc [mužů], jakož i o jejich lásce k víře a touze po Chrámu tak silné, že dokonce vztyčili repliku stánku, který vztyčil Mojžíš, mír s ním. Dále se v jejich dějinách dočítáme, že k rodilým Izraelcům chovali úctu a žehnali si jimi. Když král studoval Tóru a knihy proroků, přijal za svého učitele onoho učence, jemuž se jal klást otázky ohledně hebrejštiny. Nejprve se ho tázal na jména a atributy Boží a na tělesnost, již některé z nich zdánlivě vyjadřují, přestože něco takového rozum považuje za absurdní; výslovně to odmítá také Zákon.

2. Učenec řekl: Všechna jména Boží, On je vyvýšený, kromě nevyslovitelného, jsou popisy a atributy odvozené od projevu Jím stvořených věcí skrze příčiny Jeho soudů a ustanovení.

Proto se o Něm říká, že je *milosrdný*, když se uleví někomu, kdo svým bědným stavem v lidech dříve budil soucit; proto je Bohu připisováno milosrdenství a slitování. Pro nás je ale jejich pravá povaha jistou slabostí duše a zjemnělostí povahy, což není případ Nejvyššího. On je spíše spravedlivý soudce, jenž jednoho člověka odsuzuje k chudobě a druhého k bohatství, aniž by v Něm došlo ke změně. On sám nelituje jednoho ani se nehněvá na druhého. Něco takového spatřujeme jen u lidských soudců, jimž se předkládají spory: oni rozsuzují podle toho, co stanoví Zákon, takže jedni lidé jsou šťastni a druzí nešťastni. Proto když roztímáme nad Jeho činy, je pro nás jednou *Bůh plný slitování a milostivý* (Ex 34,6) a podruhé *Bůh žárlivý a mstivý* (Na 1,2), ač On, Vyvýšený, [ve skutečnosti] nemění jeden atribut za druhý.

Obecně se [Boží] atributy, vyjma nevyslovitelného jména [Božího], budiž pozhnán, dělí do tří skupin: vyjadřující působení, vztah a zápor. Atributy vyjadřující působení jsou odvozené z účinků, které z Něj vycházejí skrze přírodu, jako například [*Hospodin*] *chudobným i bohatým činí, ponizuje a též povyšuje* (1S 2,7), nebo tím, že je *milostivý, slitovný* (Ex 34,6), *žárlivý, mstivý* (Na 1,2), *všemocný* (Dt 10,17), *všemohoucí* (Ex 6,3) a další podobné atributy. Atributy vyjadřující vztah, jako například *požehnaný, prohlášený za požehnaného, chválený, svatý, vznešený a vyvýšený* (Iz 57,15), vyvěrají z úcty, již k Němu myslící bytosti chovají. Ačkoli je těchto [atributů] mnoho, nepřisuzují Mu nutně mnohost ani Jej nezabavují jedinství. [Atributy] vyjadřující zápor jsou kupříkladu *živý, jediný, první a poslední* (Dt 6,4; Iz 44,6; Oz 2,1). Jimi je popisován proto, aby se předešlo tomu, že by Mu byly připisovány jejich protiklady, a nikoli [proto], aby se dokázalo, že [má tyto vlastnosti] tak, jak je chápeme my. My rozumíme životu jen tehdy, poji-li se se smyslovým vnímáním a pohybem, ačkoli On je nad obojí vyvýšen. Popisujeme Jej jako „živého“, abychom popřeli atributy netečnosti a neživosti z důvodu ukvapeného mínění, jehož lidé spontánně nabývají; totiž že to, co není živé, je mrtvé. Tak tomu ovšem podle rozumu nemusí nutně být. Naopak, můžeš například popřít čas,